

نسخه‌های تازه‌یافته

حسین متقی

۴۱. الذرة البيضاء = ایام اربعه = الأربعة ایام (دعا - فارسی و عربی)
از: محمد باقر بن محمد حسینی، مشهور به «میرداماد» (درگذشته: سال ۱۰۴۰ هـ).
آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین حق حمده و إزاء مجده و الصلاة علی صفوة الأنبياء ... أما بعد، داعی دولت قاهرة ابدیة صفویة، أجوح الخلق إلى الله الحمید الغنی... می‌گوید:
چند فصل حسب الحكم نواب سپهر رکاب همایون... و نواب مستطاب... نوشته می‌شود...»
انجام: «لا حول و لا قوة إلا بالله و صلی الله علی سیدنا محمد و آله أجمعین. این دعا را در هر بامداد بخواند، در همه عمر فایده تمام دارد و شرح بسیار است ما مختصر کردیم».
گزارش متن: کتابی است در دعا، فضایل و اعمال روزهای چهارگانه: دحو الأرض، غدیر خم، ولادت حضرت ختمی مرتبت محمد مصطفی ﷺ و روز مبعث. و نیز برخی تعویذات و دعا‌های دیگر که در وقفنامه این نسخه از آن با عنوان جنگ میرداماد و در برخی فهرس از جمله فهرست مجلس (جلد ۴/۱۰، صص ۲۰۷۴-۲۰۷۵) با عنوان ایام اربعه یاد شده است. بنا به نوشته استاد حائری، میرداماد این کتاب را در دوران شاه عباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ هـ) و شاه صفی (۱۰۳۸-۱۰۵۲ هـ) و شش سال پس از تألیف الصراط المستقیم و به حکم شاه و بانو تألیف کرده است. و در دیباچه کتاب از شاه صفی و شاه عباس صفوی خاطره تاریخی نقل می‌کند. از آنجایی که سال درگذشت شاه عباس اول سال ۱۰۳۸ هـ. و سال وفات میرداماد نیز سال ۱۰۴۰ هـ. است. این اثر جزء آخرین تألیفات میرداماد محسوب می‌شود که بین سالهای ۱۰۳۸-۱۰۴۰ هـ. تألیف شده است.

نکاتی که در اینجا به نظر می‌رسد؛ یکی اینکه: این اثر به جهت برخی افتادگی‌ها و جا به جایی در اوراق نسخه فواید و مطالب دیگری نیز در میان اوراق راه یافته است که به ظن قوی از جمله این اثر نیست، چنانکه مرحوم ثقة الاسلام تبریزی نیز در مرآة الکتب بدان اشاره دارد: «و ظننی أن بعض ما فيه من الختومات و الأدعية الخارجة عن موضوع الكتاب ليس من أصل الكتاب، بل ألحقها بعضهم من تلامذته أو خواصه. و يؤيد ذلك ذكر اسم المصنف عند ذكر بعض الأدعية بألفاظ التفخيم مما ليس من دأب من يعتبر عن نفسه». نکته دیگر اینکه: نسخه حاضر از روی نسخه خود مؤلف نگارش یافته است و چندین جا کاتب بدان تصریح دارد.

نکته سوم اینکه: بیشتر بخشهای نسخه در زمان حیات خود مؤلف یا به دستور و اشراف وی کتابت شده است.

در فواصل مطالب، عباراتی آمده است که جالب توجه و قابل تأمل است، برخی از آنها عبارتند از: زیارت معصومه - سلام الله علیها - [در] قم من إنشاء خاتم المجتهدین دام ظلّه العالی ... السلام علیکم یا أهل بیت النبوة ... السلام علیک أیتها السیّدة الکریمة ... (۳۱ ب)؛ من أدعیته التی ألهم الله تعالی إیّاه، أدامه الله تعالی و أبقاه ... إلهی کم من بلیة صرفتها و کم من کربة نفستها ... (۱۰۸ ب)؛ و من لطائف ما اختطفته من الفیوض ... کنت بمدينة الإیمان قم المحروسة ... لعام ۱۰۱۱ هـ. قد غشینی ذات یوم سنة شبه خلصة ... (۱۰۹ ب - ۱۱۰ الف)؛ نقلت من خطّ ثالث المعلمین ... (۱۲۸ ب)؛ مکتوبی که سید المحققین و خاتم المجتهدین میر محمدباقر داماد - رحمة الله تعالی - به اعتماد الدوله نوشته مشعر بر سفارش مولانا شمس (۱۲۹ ب - ۱۳۰ الف)؛ سؤال شخصی از خاتم المجتهدین میر محمدباقر درباره بیته از سیف اسفرنگ:

زهد تو فضله وضوگر به سپهر بر زدی حیض چهار مادر از بطن سه دختر آمدی
و نیز در ذیل برخی فقرات عبارت: «و کتب مسؤولاً بیمناه الدائرة الفانیة، محمد بن محمد یدعی باقر داماد الحسینی، ختم الله له بالحسنى حامداً مصلياً مسلماً» (۱۴۷ الف).

ناگفته نماند که نسخه‌هایی از این اثر در همین کتابخانه با شماره‌های ۲۷۱۱، ۱۰۸۰۰/۱، ۱۰۸۷۳/۲ و در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۳۹۴۱ (فهرست: ج ۱۰/۴، صص ۲۰۷۴ - ۲۰۷۵) و کتابخانه ملی ملک به شماره‌های ۱۲۴ و ۱۵۱ (فهرست: ج ۲، صص ۲۴۲ - ۲۴۳) موجود است. مرحوم محمد علی حائری مصحح مرآة

الکتب ثقة الاسلام تبریزی علیه السلام نسخه دیگری از این اثر را در کتابخانه ملی تبریز به شماره ۳۹۴۱ (فهرست: ج ۲، ص ۴۸۹) معرفی نموده که صحیح نبوده و آن صرفاً یک تشابه اسمی و کتاب دزة البیضاء تألیف عبد الرحیم بن محمدرضا خلخالی است که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد. این اثر با تحقیق آیت الله رضا استادی در میراث اسلامی ایران (ج ۲، صص ۶۳۷ - ۶۸۶) به چاپ رسیده است، که البته نسبت به نسخه حاضر بسیار کمتر است. شاید هم همان مقدار از میرداماد و باقی آن از اضافات نساخ بوده باشد؛ والله العالم.

گزارش نسخه: $\square$ نوع خط: نستعلیق زیبا (ادعیه نسخ معرب) $\square$ تاریخ کتابت: سده ۱۱ هـ. $\square$ عنوانها و نشانیها: مشکی و قرمز $\square$ نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهر زده $\square$ تعداد برگ: ۹۵ (۱۴ ب - ۵۷ ب) و (۱۰۱ الف - ۱۵۳ الف) $\square$ تعداد سطر: ۱۱ - ۲۱ $\square$ اندازه متن: ۱۸×۸/۵ سانتیمتر $\square$ اندازه جلد: ۳۰×۱۶ سانتیمتر $\square$ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: قهوه‌ای روشن، مجدول، ضربی؛ درون: مشکی.

ویژگی‌های نسخه: نسخه بسیار نفیسی که گویا در زمان حیات مؤلف نگارش یافته است. در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه نویسی نیز در برخی برگها مشاهده می‌شود، بین برگهای ۵۸ - ۱۰۰ دو شرح برای حرز یمانی (دعای سیفی) آمده که مستقلاً فهرست می‌گردد (به صورت نسخ نویافته در همین مقاله). پیش از شروع کتاب بین برگهای «۱ ب - ۱۳ ب» فواید، ادعیه، تعویذات و طلسمات متعددی دیده می‌شود که عناوین برخی چنین است: دعاء باطل السحر، شرح آیات فتح و نصرت، شرح دعای صنمی قریش (مختصر)، اسناد مناجات المخمس لأمیر المؤمنین إمام المتقین ... با آغاز: یا سامع الدعاء، ...، دعاء السمات، در بیان روزنامه شب و روز و ...، نیز در آغاز تملک و مهر «محمّدصادق الموسوی ۱۳۱۶»، در میان برگها مهر مربع «أفوض أمری إلى الله عبده محمّد مهدی ۱۱۲۴» و همچنین وقفنامه نسخه در برگ «۱۴ الف» از محمّد مهدی در سال ۱۱۳۳ هـ. که بخشهایی از آن پاک شده است. برگها مجدول به زر، سبز (زنگار)، مرگب مشکی و همچنین برگها دارای کمند طلایی است و نیز برخی برگها نیز آسیب دیده که بعضی وصالی غیر فتنی شده است.

رک: الذریعة: ج ۸، ص ۹۲؛ مرآة الکتب: ج ۵، ص ۱۹۹.

«ذیل نسخه شماره ۳۰۰»

۴۲. دعای گنج العرش

(دعا - فارسی و عربی)

از: ناشناخته

آغاز: «بسمله، در خبر است که: روزی بیغامبر ﷺ اندر مسجد مدینه نشسته بود نیم روز، جبرئیل به نزدیک وی آمد شاذان و گفت: السلام علیک یا رسول الله، امروز تو و امتان تو را هدیه آورده‌ام که بیش از تو هیچ بیغامبر را نبوده است و بعد از تو خود نباشد و این دعا را کنج العرش گویند ... بسم الله الرحمن الرحیم، اللهم یا رب، یا الله، یا الله، یا رحمن، یا رحیم، بحق آدم صلی ﷺ، یا رب، بحق نوح ﷺ ...».

انجام: «یا رب به حق آن جایگاهی که به نزدیک تو حق است، یا رب، یا الله، یا الله، یا رحمن، یا رحیم، یا غیاث المستغیثین، أغثنی یا عون المؤمنین، [أ]عنی یا حبیب التائبین، تب علینا یا أرحم الراحمین ... و عافنا بالدارین، برحمتک یا أرحم الراحمین».

گزارش متن: دعایی است که گفته شده قدسی بوده (طبق این نسخه) از طریق حضرت جبرئیل ﷺ، بر پیامبر عظیم الشأن، ﷺ، وارد شده است. چند نکته که باید مورد توجه قرار گیرد اینکه: اولاً این دعا (در این نسخه) از طریق اهل سنت وارد شده و حاوی فقراتی است که در طریق شیعی آن موجود نیست؛ و ثانیاً با نسخی که در دسترس است و از طریق شیعی وارد شده (نیز بر اساس نسخه چاپ شده) در بسیاری فقرات تفاوت‌هایی فاحش دیده می‌شود؛ ثالثاً اینکه گنج العرش دیگری هم هست که آغاز آن با این عبارات شروع می‌شود: «بسم الله الرحمن الرحیم، لا إله إلا الله، سبحان الملك القدوس»، که نسخه حاضر جز آن است؛ و رابعاً اینکه متن فارس کهن (شاید اصل آن از سده ۶ هـ) این دعا قابل توجه و عنایت ویژه است.

ناگفته نماند که این دعا نزد اهل سنت جایگاه خاصی دارد و در ضمن یک اثر نیز در کتابخانه گنج بخش در اسلام آباد پاکستان، با عنوان اسناد دعای گنج العرش به صورت منظوم آمده است، که در آن به اسناد این دعا پرداخته شده است. و آغاز آن اثر منظوم چنین است:

شنو اسناد گنج العرش گویم   که بهر مؤمنان این نفع جویم

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ (متن عربی معرب) □ تاریخ کتابت: اواخر سده ۷ هـ.

□ عنوانها و نشانیها: مشکى □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۴ (۳۰۸ الف - ۳۱۱

الف) □ تعداد سطر: ۲۵ □ اندازه متن: ۱۴×۲۲/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۲×۲۸/۵

سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج (ترمیم شده)؛ برون: زرشکی، عطف تیماج قهوه‌ای روشن و مغزی حنایی با لبه برگردان مجدول به زر؛ درون: زیتونی. ویژگی‌های نسخه: این اثر در حاشیه تصحیح گردیده است، قلم خوردگی‌هایی دارد که بعدها از سوی کسانی صورت گرفته است! آثار رطوبت دیدگی بر فراز برگها مشاهده می‌شود. لبه برگهای آسیب دیده ترمیم و وصالی شده است. در انجام دعا چند حرز و دعا از جمله: اسماء الحسنی و شرح آن، دعای مستجاب، دعای امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام و ... آمده است.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۷»

(عرفان - فارسی)

۴۳. [دیباچه عرفانی]

از: ناشناخته.

آغاز: «دره درج حمدی که از گنجینه قلوب صافیه و مخزن خواطر زاکیه بر طبق لسان ذاکرین: «الذین یذکرون إلیه قیاماً و قعوداً» آیه. و گوهر صدف شکری که از عمان صدق نیت به ضیاء خلوص و نور صفا، کانه کوکب درّی جلاء عیون اولی الأبصار را شاید ...»

انجام: «أعنی أسد الله الغالب و مطلوب کلّ طالب علی بن ابی طالب - علیه و علی اولاده البررة الکرام، صلوات الله الملك الكبير العلام إلی قیام الساعة و ساعة القیام - تمت.»

گزارش متن: اثری عرفانی با نثر ادبی زیباست، که در آن آیات و احادیث عرفانی با عباراتی تضمین گردیده است. به نظر می‌رسد که باید دیباچه کتابی بوده باشد، که علی رغم تفحص فراوان در فهرس و منابع کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی نام اثر و مؤلف آن مشخص نگردید. در صفحه سوم از «قاسم انوار» یاد نموده است با این عبارات: «و شاهد کبرای چرخ را با همه بی‌مهری از هجران مهر خاور که قاسم انوار و اضواء است ...» که بعید به نظر می‌رسد با قاسم انوار (درگذشته به سال ۸۳۷ هـ) مرتبط بوده باشد! البته به هر تقدیر احتیاج به بررسی بیشتری دارد. فرازهایی از این اثر را به جهت آشنایی پژوهشگران با این اثر، اینجا منتقل می‌کنیم: «(۳ ب) راکب براق سبحان الذی أسری، صاحب مقام قاب قوسین أو أدنی محمّدی، که خداوند علی اش به خلق حسن مجتبی کرده که: «انک لعلی خلق عظیم، مؤیدی که فرزند حسینش را با همه دلبندی در درگاه خداوندی فدا آورده و فدیناه بذبح عظیم، بقول لا أعبد ما تعبدون زین العابدین است،

و به حکم إنک لمن المرسلین باقر علوم النبیین، صادق القولی که ماکان أباً أحد من رجالکم
ولکن رسول الله و خاتم النبیین صدق مقالش را گواهی است صادق، کاظم الغیظی که تحمل
ایذاء منافقین، رضا و تسلیمش را دلیلی است، مطابق التقی النقی و الهادی المهدی قائل:
کنت نبیاً و آدم بین الماء و الطین، صاحب لواء الحمد فی يوم الدين، بیت:

خانه ابداع را نقش نخست	که از آن نقش دو کون آمد درست
محرم خلوت سرای لم یزل	آفرینش را وجودش ما حصل
انجمن آرای بستان وجود	محفل آرای مقامات شهود

... و اصحاب اختیارش که در بازار اُفمن یشری نفسه ابتغاء مرضات الله، گوهر تابناک
جان تاک را به نقد فضل الله المجاهدین علی القاعدین درجه و أجراً عظیماً فروخته‌اند
و خبار موتد علایق جسمانی و خیام ممدد وساوس شیطانی را به آتش عشق یحبونهم
و یحبونه، سوخته لب‌تشنگان بیان ضلالت را سقایان ماء الحیاة هدایت و نجاچند
و سرگشتگان تیه غوایت را هادیان طریق سعادت و فلاح ...».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق زیبا □ تاریخ کتابت: سده ۱۳ هـ. □ عنوانها
و نشانیها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۵ (۱ ب - ۵
ب) □ تعداد سطر: ۱۰ □ اندازه متن: ۱۴ × ۱۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۲/۵
سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زیتونی، ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته
و نگاره‌های اسلیمی زیبا.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است، در آغاز نسخه یادداشتی از
احمد فرهومند کتابفروش در سال ۱۳۷۲ هـ. که از آن یادداشت، نام اثر بعدی همین
مجموعه (دره المصاب) آمده است.

«ذیل نسخه شماره ۱۹۴»

۴۲. الردّ علی من قال بتلاشی الإنسان (مقالة فی ...) = الردّ علی من قال: إن الإنسان یفنی
بعد الموت = رسالة افلاطون فی الردّ علی من قال: إن الإنسان تلاشی و فنی

(فلسفه - عربی)

از: افلاطون حکیم بن آریسن «آریستوکلیس» یونانی (درگذشته به سال ۳۴۷ قبل

از میلاد).

مترجم: ناشناخته.

آغاز: «بسملة، ... قال أفلاطون: يقول^۱ لمن انتحل^۲ أن الإنسان إذا فارق هذا العالم باد و تلاشی كما باد سایر الحيوان، لا شك أن قوى المجتمعمة إذا تفرقت يعود كل واحد منها إلى جوهره ...».

انجام: «فلذلك صارت غير واقعة تحت الحواس و الوهم و الفكرة و العقل و المنطق، فليست إذن بمعلولة و لا موصوفة؛ تمت الرسالة الموضحة لأفلاطون هذا ما وجدنا و لله الحمد أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً، تم».

گزارش متن: رساله مختصری است در بقای نفس انسان و عدم تلاشی و فنای آن که در آن افلاطون با استدلال فلسفی قائل به تلاشی نفس انسانی، بعد از مرگ رارده می‌نماید. از این اثر نسخه دیگری به شماره ۱۲۵۸۹/۴ در همین کتابخانه بزرگ موجود است، که در جلد ۳۱ فهرست کتابخانه (ص ۷۰۶) معرفی گردیده است.

نیز در برخی کتابخانه‌ها نسخه‌هایی از آن اثر مشاهده شده، که از آن جمله است: نسخه شماره ۱۵ ج کتابخانه دانشکده ادبیات تهران (انتقال یافته به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران)، نسخه کتابخانه ندوة العلماء در شهر لکهنو هند، نسخه کتابخانه دانشگاه استانبول، نسخه کتابخانه دیوان الهند لندن و سرانجام نسخه کتابخانه دانشگاه پرینستون در نیوجرسی ایالات متحده آمریکا می‌باشند. باید افزود که متن عربی این رساله، نخستین بار به همت دکتر مباهات تورکر کویل همراه ترجمه ترکی استانبولی آن در سال ۱۹۶۵ م در آنکارا ترکیه به چاپ رسیده است.

ناگفته نماند که آقای چاوشی در کتاب‌شناسی توصیفی فارابی این اثر را از فارابی دانسته است. گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۲۱۰ ب - ۲۱۱ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۲۰×۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دور و تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

۱. در نسخه چنین است، صحیح آن «نقول» می‌باشد.

۲. در نسخه چنین است، صحیح آن «استحل» می‌باشد؛ چنانکه در نسخ دیگر نیز چنین است.

رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات (تهران): صص ۲۸۴ - ۲۸۵؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ج ۹، صص ۵۶۲ - ۵۸۶؛ کتاب‌شناسی توصیفی فارابی: ص ۲۷.
«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۴۵. رساله فی ان لکل حیوان و نبات ثباتاً = اجوبة الشيخ الرئيس إلی ابی سعید ابی الخیر (فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس أبو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ).
آغاز: «و کتب أيضاً - قدس الله روحه العزيز - مد الله تعالى فی بقائه لیرتع الخدم فی ریاض فضائله ... [أ] ما البرهان علی أن فی کل حیوان و نبات ثباتاً و أن ذلك الثابت جسم ... فأجاب الشيخ الرئيس - قدس الله روحه - کل حیوان بالفعل یبقى حیواناً ...»
انجام: «و لا مانع أن یكون للشیء شخصیتان من وجهین، یعرف هذا من باب التشخیص فی الكتب المطولة و الله تعالى أعلم بالصواب».

گزارش متن: رساله مختصری است در موضوع فلسفه که بنا بر تصریح برخی نسخه‌ها ابن سینا آن را در جواب سؤال ابوسعید ابوالخیر صوفی نیشابوری (درگذشته سال ۴۴۰ هـ) نگاشته است. مرحوم دکتر یحیی مهدوی در این باره می‌نویسد که: «این سؤال و جواب مختصر بدون مقدمه سؤال و جواب و ذکر اینکه سائل کیست جزء المباحثات آمده است و در فقره‌ای دیگر از المباحثات نیز در این باب بحث شده است».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۳۶ الف) □ تعداد کل سطور: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۱۲/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.
ویژگی‌های نسخه: بر فراز برگ این رساله، اندکی از آثار رطوبت دیدگی مشاهده می‌گردد.
رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ۱۰ - ۱۱.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۴۶. رمل = احکام رمل (رساله در ...)

(علوم غریبه - فارسی)

از: ناشناخته

آغاز: «بسمله، در بیان معرفت و منسوبات اشکال شانزده گانه رمل و قواعد نقطه چیدن و احکام سؤالات از علم نقطه و احکام غالب و مغلوب و طالب و مطلوب ...، باب اول در بیان اشکال رمل و قواعد نقطه ...».

انجام: «اگر سؤال از تجارت باشد بسیار حاصل کند و اگر سؤال از شغل عمل شود، مسلم باشد اگر از حال ریال باشد».

گزارش متن: رساله مختصری در علم رمل است که در پنج باب و هر باب در چند فصل: قاعده، مسأله، خانه و ... نگارش یافته است. در این اثر اشکال شانزده گانه رمل و قواعد نقطه چیدن، احکام سؤالات از علم نقطه، احکام غالب و مغلوب و طالب و مطلوب، بیان قنوات و رموزات و تفالآت و استخارات و قرعه‌جات ... آمده است. در نسخه حاضر، همانند نسخه ۷۲۹۷/۱۲ (همین کتابخانه بزرگ)، بخشی از باب نخست این اثر درج شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: شکسته نستعلیق □ نام کاتب: [میرزا عبدالمجید تهرانی با امضای Madjide (به قرینه برگ ۱۷ الف و ۷۵ الف همین مجموعه) □ تاریخ کتابت [سال ۱۳۰۳ هـ]. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی □ تعداد برگ: ۵ (۱۰ الف - ۱۴ الف) □ تعداد سطر: ۱۴ □ اندازه متن: ۷/۵ × ۱۳/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷ × ۱۱ سانتیمتر □ نوع جلد: مشمع (گالینگور) مشکی با عطف تیماج مشکی.

ویژگی‌های نسخه: حاشیه نویسی اندکی با نشان «۵» دارد، در انجام نسخه (۱۴ ب - ۱۵ الف) چند لغز به نقل از طیف الخیال تألیف محمد مؤمن بن محمد قاسم جزایری شیرازی آمده است. در ادامه، همچنین مطالب متنوعی از جفر، رمل، لغز، اشکال نجومی و ... روی برگهای نسخه دیده می‌شود.

«ذیل نسخه شماره ۵۶»

۴۷. سؤال و جواب

(علوم قرآنی و دعا - عربی و فارسی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: افتاده «... در سوره الشوری می‌فرماید: ﴿من کان یرید حرث الآخرة﴾ ... از این آیات معلوم می‌شود... حصول دنیا و ما یتعلق بها نمی‌باید کرد...؛ (۲ الف) سؤال دوم: روی عن بشر الحارث، قال: إنَّ العبد یقرأ: ﴿ایاک نعبد و ایاک نستعین﴾ فیقول الله کذبت...».

انجام: «(۵۳ الف) جواب سؤال اول: آن است که اگر مؤمنی مسلمانی سوره کریمه واقع را هر شب بخواند ... (۵۴ ب). جواب سؤال دوم: آن است که خواندن و ردی یا دعایی که مروی باشد ...، فحینئذ لا یكون ذلك المحذور و الحمد لله العفو الغفور و الصلاة و السلام علی نبینا المبعوث بالهدی و النور و الله سبحانه أعلم بحقائق الأمور».

گزارش متن: رساله مختصری است در موضوع خواص و فضایل سوره‌های قرآن کریم و برخی دعاها که به صورت سؤال - جواب آمده است. این اثر بر اساس اعتقادات اهل سنت بوده و در برخی موارد مؤلف نظر خویش را با کلمه «عندی» بیان می‌دارد. در این اثر از صحیح مسلم، صحیح بخاری، شعب الایمان تألیف بیهقی، مستدرک حاکم، سنن ابن ماجه، سنن ابی داود، سنن ترمذی، سنن نسایی؛ و نیز افزون بر قدما از ابن حاجب، زمخشری (در گذشته به سال ۵۳۸ هـ)، امام نووی (در گذشته به سال ۶۷۶ هـ)، امام مجد الاسلام ابو عبد الله محمد بن الحسین بن محمد تستری معروف به رومی، به سند خود در اربعینش و ... روایت می‌کند.

در منابع و مصادر قابل دسترس به نظیر این رساله یا آگاهی بیشتری دست نیافتیم. به نظر می‌رسد که شاید احمد بن اسحاق بن ابراهیم حسنی مؤلف این رساله باشد، لیکن قطعی نیست و احتیاج به تحقیق و بررسی بیشتری دارد. این اثر از آن جهت که به زبان فارسی بوده و نگارش آن مربوط به قبل از قرن نهم هجری است، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است و در خور توجه خاص است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: احمد بن اسحاق بن ابراهیم حسنی حسینی □ تاریخ کتابت: سده ۹ هـ. □ عنوانها و نشانیها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۱۷ (۱ ب - ۲ ب) و (۵۳ الف - ۵۷ ب) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۲×۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۵/۵×۹ سانتیمتر □ نوع جلد: میشن قهوه‌ای روشن □ رقم کاتب: «حرره المسکین الفقیر الی الله الغنی المغنی، احمد بن اسحاق بن ابراهیم الحسنی حسینی، حامداً مصلیاً مسلماً مستغفراً».

ویژگی‌های نسخه: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است، برخی برگها آسیب دیده که اندکی وصالی غیر اصولی شده است، لازم به توضیح است که دو برگ از این رساله در آغاز نسخه و باقی آن در پایان این مجموعه نوشته شده و صحافی شده است! «ذیل نسخه شماره ۲۴»

۴۸. سبب إجابة الدعاء و كيفية الزيارة و تأثيرها = اجوبة الشيخ الرئيس إلى أبي سعيد أبي الخير (فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ هـ).
 آغاز: «و کتب أيضاً الشيخ العارفين ... إلى الشيخ الرئيس ... و بعد، فأسأل مولای و رئيسی - جدد الله له أنواع السعادة و حقق له نهاية المنى - ... عن سبب إجابة الدعاء و كيفية الزيارة و حقيقتها و تأثيرها في النفوس و الأبدان ... فأجابه الشيخ ... سألت، بلغك الله السعادة القصوى ... أوضح لك كيفية الزيارة ...».

انجام: «الاستدامة بشروق نور الله ... هداانا الله و إيتاك إلى تخلص النفس من شوائب هذا المعروض للزوال، أنه لما يريد من كل خير، فقال و الحمد لله حق حمده و صلى الله على محمد و آله».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی است، در اسباب اجابت دعا و کیفیت زیارت و تأثیر آن در نفس آدمی که ابن سینا در جواب و سؤال ابو سعید ابوالخیر صوفی نیشابوری (درگذشته به سال ۴۴۰ هـ) نگاشته است. این جواب و سؤال در برخی نسخه‌ها، مانند نسخه کتابخانه حمیدیه (استانبول) شماره ۴۵۲ در ضمن اجوبه الشيخ الرئيس أبي علي بن سینا إلى أبي سعيد أبي الخير آمده است. بر پایه سخن مرحوم یحیی مهدوی در مصتفات ابن سینا، شجاده قنواتی در مؤلفات ابن سینا، رساله مختصر سبب إجابة الدعاء را با این اثر، خلط کرده و یکی دانسته است. گفتنی است که این اثر نخستین بار از سوی مطبعة لیدن در سال ۱۸۹۴ - ۱۸۹۹ م در لیدن هلند، به همت میکائیل بن یحیی المهره در ضمن رسایل ابن سینا در ۴ جلد، سپس در قاهره ضمن جامع البدایع (صص ۳۲ - ۳۶) و سرانجام در سال ۱۹۵۳ م در ضمن مجموعه رسایل ابن سینا با عنوان: رساله أبي سعيد في معنى الزيادة و جواب ابن سینا در استانبول (افست توسط انتشارات بیدار، در قم) به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوانها و نشانها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۳۵ الف - ۳۵ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلائی،

قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگی های نسخه: اندکی از آثار رطوبت دیدگی بر فراز برگها مشاهده می گردد.

رک: فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا: صص ۶-۷؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۳، صص ۲۵۸-۲۵۹.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۴۹. سر القدر = معنی قول الصوفیة: من عرف سر القدر فقد اُحد = اجوبة الشيخ الرئيس إلى

ابی سعید ابی الخیر = القضاء والقدر والمشیئة (رسالة فی ...) (فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ).

آغاز: «و سأل أيضاً - قدس الله روحه - عن معنی قول الصوفیة: من عرف سر القدر اُحد؛ فقال فی جوابه: إن هذه المسألة فیها أدنی غموضة و هی من المسائل التي لم یزل مرموزة...».

انجام: «لا یطاق حمل ما یرتکبه من الفساد و یختل نظام أمور العالم بتولية المنحل عن القیدین، فهذا ما حضرنی علی هذا السؤال و الله أعلم بالصواب و السداد».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی است، در معنای عبارت صوفیه: «من عرف سر القدر فقد اُحد» که طی سه مقدمه و بیان مطلب در جواب سؤال ابوسعید ابوالخیر صوفی نیشابوری (درگذشته به سال ۴۴۰ هـ) نگاشته است. مرحوم دکتر یحیی مهدوی در این باره می نویسد: «در غالب نسخ تصریح نشده است که سائل کیست، لیکن در نسخه مشکوة (شماره ۳۳۹/۱۰) و نسخ رضوی تصریح شده است که سائل شیخ ابی سعید ابی الخیر است. و مؤید این مطلب مقدمه سؤال [در رساله قضاء الله تعالی: جزاک الله عتاً خیراً، فهتم ما کتبه المولی أفضل المتأخرین ... فی سر القدر و ما ألیق بهذا الموضوع ...] است که به این سؤال و جواب اشاره می کند».

گفتنی است که این اثر نخستین بار به کوشش میکائیل بن یحیی المهره از سوی مطبعة لیدن هلند، به سال ۱۸۹۹ م؛ سپس با تصحیح محی الدین صبری الکردی در محمّد حسین نعیمی به سال ۱۹۱۰/۱۳۲۸ م در قاهره؛ بار سوم در هامش شرح هدایة الأثیرية در تهران صص ۳۳۰-۳۳۳؛ بار چهارم به تصحیح زین العابدین موسی

و عبدالله بن احمد العلوی از سوی دائرة المعارف العثمانیة در حیدرآباد دکن هند، در سال ۱۳۵۳ هـ. (افست توسط انتشارات بیدار در قم)؛ و سرانجام همراه ترجمه انگلیسی آن با تحقیق جورج حورانی در سال ۱۹۶۶ م، در مجله BSOAS متعلق به مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی در لندن به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۳۶ الف - ۳۷ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵×۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر. ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار رطوبت دیدگی بر فراز برگها مشاهده می‌گردد. رک: الذریعه: ج ۱۲، ص ۱۶۹؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ۹ - ۱۰؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۳ ص ۲۶۰.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۵۰. سر القدر = معنی قول الصوفیة: من عرف سر القدر فقد الحد = اجوبة الشيخ الرئيس ابی سعید ابی الخیر = القضاء و القدر و المشیئة (رسالة فی ...) (۲) (فلسفه - عربی) از: شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ.) آغاز: «بسملة، سأل بعض الناس الشيخ الرئيس أبی علی بن سینا عن معنی قول الصوفیة: من عرف سر القدر فقد الحد، فقال فی جوابه: إن هذه المسألة فیما أدنی غموضة و هی من المسائل التي لا یرون ...» انجام: «أما بقید الشرع و العقل، یسم نظام العالم ... یختل نظام أحوال العالم بتولية المحل عن القیدین و الله أعلم بالصواب و السداد».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۳۲۹ ب - ۳۳۰ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵×۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵

سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبہ برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول بہ زر.

ویژگی های نسخه: بر فراز برگہا، اندکی از آثار چربی مشاهده می گردد. ناگفته نماند کہ در ضمن مجموعه سه نسخه از این اثر کتابت شدہ است.

رک: الذریعہ: ج ۱۲، ص ۱۶۹؛ فہرست نسخہ های مصنفات ابن سینا: صص ۹ - ۱۰.

«ذیل نسخہ شمارہ ۲۸۶»

۵۱. شرح جُنَّة الأسماء

(ادب - عربی)

از: ابو حامد زین الدین محمد بن محمد غزالی طوسی (درگذشتہ: سال ۵۰۵ھ).
 آغاز: «بسملة، الحمد لله منزل الكتاب ذكراً مفصلاً و جاعل الملائكة رسلاً ... و بعد،
 فهذه مقدمة قدمتها المنظومة من كلام أمير المؤمنين و قطب العارفين ذى المناقب
 المشهورة و الفضائل المذكورة مظهر العجائب و مفرق الكتائب أمير المؤمنين أبى
 الحسن على بن أبى طالب - صلوات الله و سلامه عليه - و ذلك لما قدمت مدينة السلام و
 كنت فى المدرسة النظامية و أنا جالس بها فى خلوتى، إذ جاءنى رجل من عند الخليفة و
 قال: يدعوك الخليفة فقلت ...، فقال يا إمام أتدرى لآتى شىء أحضرتك، قلت: لا، فقال إن
 عندنا تحفة مذكورة من ذخائر هارون الرشيد و هى أوراق من رقى مكتوبة، بخط الإمام
 أمير المؤمنين على بن أبى طالب عليه السلام موضوعة فى صندوق من الفولاذ لم ندر ما هى ...
 و قال افتح الخزانة ففتح و أخرج ... مكتوب فيها بعد البسملة و حمد الله تعالى ...
 من لم يكن أقوالنا تردعه
 فذلك عن صدر لنا ندفعه

... كان بالكوفة رجل يدعى بعبد الله حسان ... و لقبه أبو المنذر و هو من أعيان أهل
 الكوفة ...، يا أبا المنذر لقد أدخلت علينا حزناً شديداً ... و قد نظمتها لك يا أبا المنذر ...،
 لقد بدأت ببسم الله [مفتتحاً] ...».

انجام: «فهذه هبة من ربكم منحت، يعنى أن الله تعالى قد منحكم بالفدية من عهد أبيكم
 ابراهيم عليه السلام هذا ما انتهى إليه الكلام من أمر هذه المنظومة المباركة و قد نقلت من نسخة
 الإمام حجة الإسلام الغزالى ... و الحمد لله حق حمده و الصلاة على محمد و آله ...».

گزارش متن: شرح قصیده ای تائیه با ۳۸ بیت منسوب به امام علی عليه السلام است. همچنان

که در مقدمه این اثر آمده است، غزالی گوید که: هنگامی که در مدرسه نظامیه بغداد مشغول تدریس و وعظ بوده، خلیفه عباسی (گویا المستظهر بالله ۴۷۰ - ۵۱۲ هـ) وی را فرا خوانده و ابیاتی منسوب به حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام که درون صندوقی مربوط به خزانه عباسی بوده - گویا در هنگام شدائد و جنگها خواندن آنها کارگشایی می‌نموده است - خارج ساخته و از وی تقاضای شرح این ابیات را می‌نماید، ابیاتی که حضرت امیر علیه السلام به ابوالمنذر عبدالله حسان از اعیان کوفه آموخته بود.

عبدالرحمن بدوی درباره این اثر می‌نویسد: «و الکتاب موضوعة من غیر شک (!) وضعه شخص بارع التزییف، النقط من الوقائع التاريخية لحياة الغزالی ما يصلح إطاراً لهذا الكتاب الذي قصد به إلى تمجيد الإمام علی و من هنا فلا بد أن يكون واضعه شیعياً (!) خلط فيه بعض الوقائع بالأساطير و الخوارق!» نسخه‌هایی از این اثر به شماره‌های ۷۶۱۸، ۹۴۴۰/۱، ۱۰۸۰۰/۲ در این کتابخانه بزرگ نگهداری می‌گردد.

گفتنی است که این اثر، همچنین به زبان ترکی عثمانی نیز ترجمه شده است که دو نسخه از آن ترجمه در همین کتابخانه، ذیل شماره‌های ۱۶۹۳ و ۳۲۰۷ موجود بوده است که هر دو در فهرست‌نگاری نخستین از قلم و دید فهرست‌نگار دور مانده که این شاء الله در نو یافته‌های جلد مربوطه در همین نشریه معرفی خواهد شد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق زیبا □ تاریخ کتابت: سده ۱۰ هـ. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۵ (۱ ب - ۵ الف) □ تعداد سطر: در هامش به صورت چلیپا کتابت شده است □ اندازه متن: در هامش کتابت شده است □ اندازه جلد: ۱۴×۲۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: آثار رطوبت دیدگی روی برگهای نسخه مشاهده می‌گردد، لبه برگها آسیب دیده و اندکی اسیدی و شکننده نیز شده است و نیز برخی برگها وصالی گردیده است. در انجام این نسخه از سوی کاتب، عباراتی کوتاه درباره داستان فتح عمودیه در زمان المستعصم بالله (۴۷۰ - ۵۱۲ هـ) و یافتن دیری منتسب به انطیوخوش تلمیذ اسکندر ذی القرنین بن فیلقوس یونانی آمده است.

رک: کشف الظنون: ج ۱، صص ۶۰۶ - ۶۰۷؛ صص ۳۷۷ - ۳۸۱.

«ذیل نسخه شماره ۳۸۸»

۵۲. شرح خطبه حضرت آدم علیه السلام = خواص خطبه حضرت آدم (دعا - عربی و فارسی) شارح: ناشناخته.

آغاز: «اولاً اینکه اگر این خطبه نبودی، میان حلال و حرام فرق نبودی و اصل و نصب^۱ نیز نبودی و محبت و دوستی نبودی و جمال و کمال نبودی ...، به برکت این خطبه صد و بیست و چهار هزار پیغمبر آفریده شد ...، (۹۷ الف) بسم الله الرحمن الرحیم ثنائی، هو الذی لا اله الا هو بحق الوهیتک و بحق وحدانیتک ...».

انجام: «و الذین آمنوا أشد حبا لله و لو یرى الذین ظلموا إذ یرون العذاب، أن القوّة لله جمیعاً و أن الله شدید العقاب.»

گزارش متن: خطبه‌ای منقول و منسوب به حضرت آدم علیه السلام، که وی می‌خوانده است و در مقدمه آن خواص و فواید بسیاری برای دعا (خطبه) ذکر شده، و در آن آمده که: این خطبه را حضرت اسدالله الغالب علی بن ابی طالب علیه السلام، هرگز از خود دور نگردانید. نسخه‌ای فارسی با عنوان رساله فی خواص خطبة آدم علیه السلام، از مؤلفی ناشناخته، در دارالکتب المصریة در قاهره (شماره ۲۲ مجامیع فارسی)^۲ موجود است، که ممکن است نظیری برای همین رساله بوده باشد؛ و الله العالم.

گزارش نسخه: □ نوع خط: شکسته نستعلیق □ تاریخ کتابت: سده ۱۳ هـ. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۵ (۹۵ الف - ۹۹ الف) □ تعداد سطر: ۱۵ □ اندازه متن: ۹×۱۵/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۱×۱۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن مجدول (یک لایه).
ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار چربی در برخی برگها مشاهده می‌شود.

«ذیل نسخه شماره ۱۴۷»

۵۳. شرح دعای سیفی = شرح حرز یمانی (دعا - فارسی) شارح: ناشناخته.

آغاز: «بسمله، بعد الحمد و الصلاة نموده می‌شود که حرز یمانی سیفی اعظم ادعیه مأثوره از حضرت والی ابرار و ولی مختار قسیم الجنة و النار امیر المؤمنین و یعسوب

۱. در نسخه چنین است، و صحیح آن «نسب» است.

۲. رک: فهرس المخطوطات الفارسیة بدارالکتب المصریة، القاهرة: ج ۱، ص ۲۳۹.

المسلمین الغالب علی کلّ غالب أبو الحسنین علی بن أبی طالب - علیه الصلاة والسلام - است که به واسطه جبرئیل ...».

انجام: «لم ینالوا خیراً و کفی الله المؤمنین القتال و کان الله قویاً عزیزاً، تمّت الدعاء بعون الله و حسن توفیقه و بإذنه التوفیق».

گزارش متن: شرح دعای سیفی مشهور به «حرز یمانی» و آداب قرائت آن است که منسوب به امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام بوده که بر پایه مقدمه نسخه، به واسطه جبرئیل امین علیه السلام بر حضرت خاتم‌انبیاء محمّد مصطفی صلی الله علیه و آله، وارد شده است. در وجه تسمیه این دعای شریف به سیفی در مقدمه نسخه چنین آمده است: «... روایتی است که سیف ذوالنیرین که ملک یمن بوده، مغلوب دشمن شده و زمام امور ملک از قبضه قدرتش بیرون رفته و از خصم فرار نموده به عتبه علیه علویه، التجا برده و بعد از عرض حال به قرائت این حرز مأذون شده و چهل روز متوالی التزام قرائت نموده و قبل از انقضاء اربعین، خبر مقهور شدن دشمن به او رسیده، به ملک یمن معاودت کرده و سلطنت باز به او قرار گرفته ...».

گفتنی است که نسخه دیگری از این اثر به شماره ۱۱۳۱۷/۲ در همین کتابخانه بزرگ موجود است، که در جلد ۲۸ فهرست همین کتابخانه (صص ۴۹۷ - ۴۹۸) معرفی گردیده است؛ البته نسخه حاضر نسبت به آن نسخه اضافاتی دارد، از آن جمله متن دعای سیفی به نقل از مهج الدعوات و اختتام آن دعاست.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق زیبا (ادعیه: نسخ معرب) □ تاریخ کتابت: سده ۱۱ هـ. □ عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲۰ (۵۸ الف - ۷۷ الف) □ تعداد سطر: ۱۱ و ۲۱ □ اندازه متن: ۱۸×۵/۸ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۶×۳۰ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: قهوه‌ای روشن، مجدول، ضربی؛ درون: مشکی.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و در برخی برگها حاشیه نویسی‌های متعددی که بیشتر مربوط به تصحیح و ذکر نسخه بدلهاست با عبارت «خ ل» دیده می‌شود. ترجمه فارسی برخی ادعیه درون متن به رنگ قرمز، ذیل سطور آمده است. برگها مجدول به طلای سبز (زنگار) و مرکب مشکی و نیز کمند طلایی است، بر هامش دو برگ نخستین نسخه شرح دعای سیفی دیگری، بیشتر به زبان عربی نگاشته شده، که به صورت مستقل آن شاء الله در ادامه همین مقاله به معرفی آن

خواهیم پرداخت. مَهر مربع «أفوض أمری إلى الله، عبده محمد مهدي ۱۲۴»، بر فراز برگ نخستین و برگ پایانی این رساله دیده می‌شود. کلمه «وقف» در بیشتر برگها به صورت مایل روی مطالب نسخه نوشته شده است، بین برگهای «۷۷ ب - ۹۵ الف» فوایدی در روش استخاره و دعای علوی مصری به نقل از مهج الدعوات سید بن طاووس آمده است که ممکن است بخشی از الدرّة البيضاء تألیف مرحوم میرداماد (درگذشته سال ۱۰۴۰ هـ) بوده باشد که پیشتر در ضمن همین مقاله معرفی گردید.

گفتنی است که در آغاز دعای علوی، سبب ورود و سند دعا به تفصیل با ترجمه زیرنویس فارسی به رنگ قرمز دیده می‌شود.

«ذیل نسخه شماره ۳۰۰»

۵۴. شرح دعاء السیفی = شرح الحرز الیمانی = قواعد الدعاء السیفی = خواص دعاء السیفی (دعا - عربی و فارسی)

شارح: ناشناخته.

آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلاة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله أجمعین. أما بعد، فهذا هو الحرز الیمانی الشهیر بالدعاء السیفی و هو ما يجب تعظیمه و [إكرامه]، حتی قیل إنه سبعون ألف ملك یسألون عن الله تعالی إجابة دعوته و...».

انجام: «هذه قواعد دعاء السیفی المخفی و موقوف علی الإجازة ... این همه اکسیر است که موقوف است بر نظر اولیاء و لله الحمد و المنّة و الحمد لله وحده، تمام شد شرح دعای سیفی به عون الله تبارک و تعالی».

گزارش متن: شرح دیگری برای دعای سیفی مشهور به حرز یمانی و قواعد و آداب خواندن این دعاست، که در آن به سی قاعده و دستور اشاره شده است. این دعا از سوی شخصیت‌های متعددی نیز شرح گردیده که از آن جمله شرح سید عبدالحسین بن احمد عاملی است که مرحوم آغا بزرگ تهرانی در الذریعه (ج ۱۳، ص ۲۵۲) بدان اشاره نموده است. نیز چند شرح بدون ذکر نام مؤلف در برخی فهارس آمده است که از آن جمله نسخه شماره ۷۶۵۲/۲ همین کتابخانه بزرگ است که شارح آن را در سال ۸۶۱ هـ. به پایان برده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ (ادعیه: مُعرب) □ تاریخ کتابت: سده ۱۲ ه. □ عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲ (۵۸ الف - ۵۹ الف) □ تعداد سطر: به صورت چلیپا در هامش نسخه کتاب شده است □ اندازه متن: در هامش کتابت شده است □ اندازه جلد: ۱۶×۳۰ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: قهوه‌ای روشن، مجدول، ضربی؛ درون: مشکی.

ویژگی‌های نسخه: این اثر در هامش شرح دعای سیفی دیگری نگاشته شده که پیشتر در همین نوشتار به معرفی آن پرداختیم. بر اثر سائیدگی و آسیب دیدگی لبه برگهای نسخه، برخی مطالب این رساله از بین رفته است. و البته بعداً برخی برگها وصال شده است، برگهای نسخه جدول بندی شده به طلا و دارای کمند طلایی نیز می‌باشد. به نظر می‌رسد که این رساله به فاصله حدود یکصد سال پس از کتابت نسخه، بر هامش آن نگاشته شده است. اندکی از آثار رطوبت دیدگی روی مطالب دیده می‌شود.

«ذیل نسخه شماره ۳۰۰»

۵۵. شرح دعای طیر رومی = شرح دعای مرغ رومی (دعا - عربی و فارسی)
 شارح: ناشناخته.

آغاز: «روایت کند که فقیه ابو جعفر به اسنادها، درست از امامان ثقه که مردی را دیدم نورانی اندر کعبه طواف نمود و عظیم به کار خود مانده بودم ... شبی وقتی سبیده دم مرغی بیامد و بر سر آن مطموره نشست، به زبان فصیح این دعا بخواند و نوری از دهان وی بیرون آمد ...».

انجام: «و قیل الحمد لله رب العالمین، فله الحمد رب السموات و رب الأرض، رب العالمین یسبح لله ما فی السموات و ما فی الأرض، له الملك و هو علی کل شیء قدير».

گزارش متن: داستان مرغ رومی به روایت فردی به نام ابو جعفر فقیه (شاید ابو جعفر محمد بن جریر طبری متوفای ۳۱۰ ه.) به اسنادش (در این متن نیامده) است، در آن آمده که: مرغی از آسمان بر مردی در حال طواف کعبه هنگام سحر هویدا شده و دعایی به وی تعلیم می‌نماید. و فضل بن عباس (عمو زاده رسول الله ﷺ) نیز گفتار وی را با ذکر

حدیثی از رسول الله ﷺ تصدیق می‌نماید: «ابن عباس گفت راست می‌گویید من از رسول ﷺ شنیدم که مرغی هست در ولایت روم، وقتی یکی از امت من آنجا در دست کافران گرفتار بود و آن مرغ هر سحرگاه بیاید و حق سبحانه و تعالی را تسبیح کند، به زبانی فصیح جنانک، کسی جنان ثنا نکوید و آن ثنا امت من بیاموزد و از دست کافران خلاص بیابد...».

در ادامه باز هم برای تأیید همین دعا از محمد بن اسامه المقرئ نقل قول می‌نماید: «... که چون خواب بدیدم بیدار شدم، دانستم که این حقیقت است از آنج دیو خود را به صورت پیغمبر ﷺ، دروغ نکوید، در وقت برخاستم و خاستم تا آبدست کنم، چون آبدست تمام کردم، کتاب خدای را بیش نهادم و آنج رسول ﷺ، فرموده بود بکردم...».

گفتنی است که همچنین بخشی از همین رساله در برگهای «۲۷۹ ب - ۲۸۰ الف» این مجموعه با اندکی تغییرات، مجدداً تکرار شده است.

ناگفته نماند که متن فارسی و نوع نگارش کهن این اثر از نظر ادبی بسیار حائز اهمیت و توجه است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ مایل به نستعلیق (متن عربی: معرب) □ تاریخ کتابت: اواخر سده ۷ یا اوایل سده ۸ ه. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۲ (۱۳۷ الف - ۱۳۸ الف) □ تعداد سطر: ۳۰ □ اندازه متن: ۱۵×۲۳/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۸×۲۰/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج (ترمیم شده)؛ برون: زرشکی، عطف تیماج قهوه‌ای روشن و مغزی حنایی با لبه برگردان مجدول به زر؛ درون: زیتونی.

ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار رطوبت دیدگی بر فراز برگها قابل مشاهده است، لبه برگها آسیب دیده و ترمیم گردیده است.

ناگفته نماند که این رساله نفیس در لابه لای برگهای نسخه‌ای نفیس از ذخیره خوارزمشاهی با کتابت سال ۶۸۶ ه. نگاشته شده است.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۷»

۵۶. شرح رساله فی توجیه التشبیه للدوانی

(دعا - عربی)

شارح: ناشناخته.

آغاز: «بسملة، اعلم أن العالم الربانی المحقق الدوانی - قدس سره السامی - قد نقل عن بعض کبراء زمانه، توجیهاً فی تصحیح التشبیه الذی يتضمنه قوله ﷺ: اللهم صل علی محمد و آل محمد، كما صلیت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم؛ حیث نورد بحسب الطاقة، أن هذه العبارة یقتضی أن یكون الصلاة و التسلیمات علی محمد و علی آله...»
انجام: «قالوا ذلک فی محمد و آل محمد، كما أجبتهما عندما قالوا فی آل ابراهیم الموجودین حیئنذ و لذلك ختم به الآیة و هو قوله: ﴿إنه حمید مجید﴾».

گزارش متن: محقق دوانی (درگذشته سال ۹۰۸ هـ). رساله‌ای در نقض و ابرام کلام فردی به نام سید عبدالرحمن حسینی (یا) حسین الحسنی در خصوص صلوات مشهور نبوی ﷺ نگاشته و در آن به توجیه عبارت «کما» و وجه تشبیه مذکور پرداخته بود. بر نوشته دوانی تعلیقات و شروحنی چند نگاشته شده که از آن جمله همین شرح است، ذیل نسخه ۲۹۷۵ کتابخانه ملی ملک در تهران، چند شرح و تعلیقه بر اثر محقق دوانی دیده می‌شود. ناگفته نماند که از اصل رساله دوانی هم نسخه‌ای در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۴۸۴۸/۸ در دست است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق شکسته □ تاریخ کتابت: سده ۱۲ هـ. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲ (۵۰۴ ب - ۵۰۵ الف) □ تعداد سطر: به صورت چلیپا کتابت شده است □ اندازه متن: ۱۶×۲۷ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۳۱/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره.
رک: الذریعه: ج ۱۶، ص ۸۸؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی: ج ۱۳، صص ۲۸۳ - ۲۸۴؛ فهرست کتابخانه ملی ملک: ج ۶، صص ۱۷۸ - ۱۷۹.
«ذیل نسخه شماره ۳۳۰»

۵۷. شرح القصيدة الحالیة فی مدح امیر المؤمنین ﷺ

(مدایح و مناقب - عربی)

شارح: ناشناخته.

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذی هدانا إلى طریق الصواب و عصم قلوبنا عن الزیغ و الإرتیاب و نور أبصار بصائرنا بنوره... و السلام علی رسوله المستخرج... و لَمَّا کانت مودتهم، صلوات الله علیهم أجز الرسالة و محبتهم عنوان صحیفة المؤمن...»

انجام: «لأنه صفة للذات و الصفة تابعة للموصوف و لما استحال الاطلاع على الصفة، لأن الإحاطة توجب الخيرية و الأفعال الحادتين، جلّ الله عنها، بوجوب ...» افتاده.
 گزارش متن: شرح قصیده حائیه حافظ رجب بُرسی حلی (درگذشته بعد از سال ۸۱۳ هـ) با مطلع:

هو الشمس أم نور الضريح يلوحُ   هو المسك أم طيب العرصى يفوحُ
 و بحر ندى أم روضة حوت الهدى   و آدم أم سرّ المهيمن نوحُ

در مدح مولی الموحّدين أمير المؤمنين علی بن ابی طالب علیه السلام است که در این رساله فقط شرح تفصیلی مصرع اول از بیت نخست آمده و جواب داده است، شارح ناشناس مادر بخشی است. و شارح در آن از بررسی دفاع نموده و جواب داده است، شارح ناشناس مادر بخشی از اثر خویش آورده است: «فقال هی الشمس أم نور الضريح يلوح، إلى آخر الأبيات فتشعبت أذهان السامعين منهم من ذهب وهمه أنه بالصاد المهمل و قال: إنه صريح النور لا فحواه، أنه بالصاد المهمل أي صريحه بوجوه: الأول أن الشيخ رجب المصنّف علیه السلام، بنى قاعدة كتابه على الحقيقة التي هي فرع الطريقة و عنوانها المتوقفة على الشريعة التي هي ناشئة عن الحروف، لأن الحروف أصلها الألف و أصله النقطة، لأن النقطة هي أصل الكلّ و أشار أمير المؤمنين - صلوات الله عليه و آله - إلى ذلك في قوله: أنا النقطة ...».
 متأسفانه علی رغم تفحص فراوان نگارنده، نشانی از این رساله نفیس و شارح فاضل آن در منابع و مصادر موجود و قابل دسترس به دست نیامد. گفتنی است که اصل قصیده ۱۲ بیتی بُرسی را مرحوم علامه امینی در ضمن کتاب گرانسنگ الغدير (ج ۷، ص ۳۳) درج نموده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۹ هـ □ عنوانها و نشانیها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم نرم شده □ تعداد برگ: ۲ (۲۰۶ الف - ۲۰۷ ب) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۴ × ۹/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۱۳/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن مجدول (فرسوده).

ویژگی‌های نسخه: آثار رطوبت دیدگی بر فراز برگهای این نسخه نفیس مشاهده می‌شود، لیکن متن آسیبی ندیده و کاملاً خواناست.

«ذیل نسخه شماره ۶۷»

۵۸. [الشواهد النحویة]

(نحو - عربی)

شارح: ناشناخته.

آغاز: افتاده «... باب النكرة، قوله: ﴿یا لیتنی كنت معهم﴾، مما لحقه نون الوقایة فی الموصولات قوله: ﴿واللذان یأتیانها منکم ربنا أرنا اللذین﴾، مما شدّ و نون التثنیة ... باب الخبر و قوله: ﴿لباس التقوی ذلك خیر﴾، مما اکتفی بالضمیر «...».

انجام: «باب العدد ... قوله: ﴿مئة عام و لبت فیهم ألف سنة مما یكون﴾ الممیّز فرداً، و قوله: ﴿و انفجرت منه اثنتی عشرة عیناً أن عدة الشهور عند الله اثنتی عشر شهر إذ كان من دابة لا تحمل رزقها الله یرزقها﴾، تمام شد.

گزارش متن: شرح مختصر شواهد قرآنی برای مباحث نحوی کتابی است که علی رغم تفحص فراوان نگارنده، متن مذکور شناخته نشد. این اثر فقط به ذکر آیات شریفه و بیان شواهد پرداخته و در نهایت ایجاز نگاشته شده است. این نوع آثار بیشتر برای مدرّسین بوده که جهت ماندن مباحث نحوی در خاطر، آن را در قطعه‌های کوچک نسخه‌ها کتابت تا همیشه همراه خود داشته باشند، و الله العالم.

ناگفته نماند که بخش آغازین رساله ساقط شده و از باب النکره تا پایان باب العدد را داراست.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: ^۱ □ تاریخ کتابت: سده ۱۳ ه □
 □ عنوانها و نشانیها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۸ (۵۱ الف - ۵۸ ب)
 □ تعداد سطر: ۱۲ □ اندازه متن: ۶×۹ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۷×۱۰/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: قهوه‌ای مجدول ضربی؛ درون: زیتونی.

ویژگی‌های نسخه: در انجام نسخه چندین مهر بیضی شکل با سجعهای: «عبدالحسین بن نورالدین الحسینی ۱۲۳۳»، «رضا بن علی الحسینی ۱۲۳۶» و نیز مهر دیگری ناخوانا دیده می‌شود؛ همچنین دعای نور، فوائدی طبّی و ... آمده است. همانند آغاز این مجموعه، برگهای سفیدی در انجام دیده می‌شود.

«ذیل نسخه شماره ۲»

۱. به گمان نگارنده سطور، کاتب این رساله قاعده باید همان نویسنده رساله پیشین این مجموعه (الانثیة)، یعنی: محمّد رحیم بن محمّد رفیع حسینی باشد که در سال ۱۲۳۷ ه. کتابت کرده است.

۵۹. طریقه جفر

(علوم غریبه - فارسی)

از: محمود بن محمد دهدار عیانی شیرازی، متخلص به عیانی (درگذشته: سده ۱۰ هـ).
 آغاز: «طریقه محمود دهدار در جفر، زمانی که بوده باشد در اول نظیره سین و شین،
 گفته می‌شود که حرف بیست و یکم ابجد وضعی است...»
 انجام: «... مطلب خود را ذکر کردیم، آنچه را که واقع است از طریقه قوم از سؤالات و
 چیزهای اجوبه به طریقه مختلفه».

گزارش متن: رساله مختصری است در علم جفر و بیان برخی قواعد آن و خواص
 حروف که در آغاز آن گفته شده، تألیف دهدار است که البته باید تحقیق بیشتری در
 مورد انتساب آن به وی صورت گیرد، ممکن است بخشی از آثار جفری دهدار بوده باشد
 والله العالم.

گزارش نسخه: □ نوع خط: شکسته نستعلیق □ نام کاتب: مهدی قلی □ تاریخ کتابت:
 سال ۱۳۴۱ هـ. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی سفید □ تعداد برگ: ۲
 (۲۴ ب - ۲۵ ب)، □ تعداد سطر: ۱۸ □ اندازه متن: ۷/۵ × ۱۳ سانتیمتر □ اندازه جلد:
 ۱۰/۵ × ۱۵/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج عسلی با ترنج ضربی، زمینه گل و بوته □ رقم
 کاتب: «حرره مهدی قلی شهر محرم ۱۳۴۱ هـ».
 رک: طبقات اعلام الشيعة (قرن ۹ هـ): صص ۲۳۸ - ۲۳۹.

«ذیل نسخه شماره ۲۵»

۶۰. العروس = العروش = العرش = سلسلة الفلاسفة = الحيرة = إثبات الوجود = إثبات العقول
 (فلسفه - عربی)

از: شیخ رئیس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ).
 آغاز: «بسملة، قال الشيخ الرئيس أبو علي: كل شيء في عالم الكون والفساد مآل
 يكن، فكان قبل الكون ممكن الوجود، إذ لو كان ممتنع الوجود لما وجد...»
 انجام: «و أشرف الناس في هذا العالم من كانت نفسه النطقية عاقلاً بالفعل و أشرف
 من كانت نفسه النطقية عاقلاً بالفعل من به النفس القدسية و الحمد لله رب العالمين».
 گزارش متن: رساله مختصر فلسفی در اثبات اینکه واجب علّة العلل است و در ادامه
 به مبحث نبوت و معاد نیز وارد می‌شود. این نسخه نسبت به نسخه دیگری که در همین

مجموعه بین برگیهای «۶۲ ب - ۶۳ ب» آمده، فاقد بخش النبوات می‌باشد. این اثر به فارسی نیز ترجمه شده که مرحوم دکتر یحیی مهدوی در پژوهش ارزنده خود مصنفات ابن سینا به آنها اشاره نموده است، در ضمن همو می‌افزاید: «این رساله [العروس] با رساله‌ای به نام شرح زینون الکبیر در حیدرآباد چاپ شده و منسوب به فارابی است، شباهت بسیار دارد». وی همچنین اضافه کرده است که: «تمام رساله العروس در ضمن رساله ایضاح براهین مستنبطه من مسائل عویصه مندرج است و ما آن را به واسطه کثرت نسخ در اینجا مستقلاً ثبت می‌کنیم و همه نسخ به یک نحو ختم نمی‌شود و بعضی از آنها فاقد قسمت اخیر رساله است».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۱۲۲ الف - ۱۲۳ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۲۰ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: الذریعه: ج ۱۵، ص ۲۵۳؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ۱۷۹ - ۱۸۰.
«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۶۱. عقیده المکلف = الاعتقادیة = الاعتقادات = العقائد (عقاید و کلام - عربی)
مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «اعتقد أن العالم مُحدثٌ و محدثه فاعلٌ، مختارٌ، قادرٌ، عالمٌ، حیٌّ، موجودٌ، سمیعٌ، بصیرٌ، قدیمٌ لذاته ... یقبل التوبة عن عباده و یعفوا^۱ عن المذنبین من المؤمنین ...»
انجام: «... و الأئمة المعصومون المنصوص علیهم بعد النبی ﷺ، أولهم بلا فصل امیر المؤمنین علی بن ابی طالب ﷺ ...، ثم الحسن العسکری، ثم الخلف الحجة محمد الحسن المهدي صاحب الزمان - صلوات الله علیهم أجمعین - حفظة الدين و الإيمان ...^۲ جملة ما یلزم من الاعتقاد ... تم».

۱. در نسخه چنین است.

۲. جای نقطه چینیها کلماتی است که بر اثر کهنگی نسخه ناخوانا شده است.

گزارش متن: متن اعتقادی بسیار موجزی، بر اساس اعتقادات شیعه و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام است. علی رغم تفحص فراوان نشانی از نگارنده این اعتقادیّه در منابع و مصادر قابل دسترس، دستگیر نشد. گفتنی است که متنهای اعتقادی مختصری نظیر این رساله، از محقق حلی، علامه حلی، شهید اول، شهید ثانی و چند متن دیگر موجود است که جز این اثر می باشند. ناگفته نماند که بر فراز این رساله نام عقیده المکلف مختصره دیده می شود.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۹ هـ. □ عنوانها و نشانیها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۲۰۹ الف - ۲۰۹ ب) □ تعداد کل سطور: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱×۵/۱۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۵/۱۳ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن مجدول (فرسوده).

ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار رطوبت دیدگی روی مطالب این نسخه نفیس دیده می شود، لبه مطالب و برگها و ضالی غیر فنی و اصولی شده است، برخی مطالب سطور پایانی رساله به جهت کهنگی نسخه ناخوانا شده است. در انجام نسخه (۲۱۰ الف) عبارت: «تجربة قلم لا أفلح من ظلم» و نیز دو تاریخ تولد: «حیدر بن حاج محمود» در سال ۹۹۰ هـ. و «بدر الدین بن حاج سلمان» در سال ۱۰۳۰ هـ. و ... دیده می شود.

«ذیل نسخه شماره ۶۷»

۶۲. علائم آخر الزمان

(ملاحم - عربی)

از: سید عماد الدین شیرازی، متخلص به نسیمی (مقتول: سال ۸۳۷ هـ.)
 آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، قال السيد النسيمي عليه السلام: كلام طويل لكن ملخصه هذا: الحمد لله الملك العلام، المنعم المتطول بالكرم والجود والإحسان، القدر على كل مقدور... ثم الصلاة على خاتم النبيين محمد وآله الكرام المنتخبين... وبعد، فيقول في هذا الكلام سراً يأتي في آخر الزمان من بعد التسعمئة... أوصيك أي بُنى... خذ من إشارة في التسعمئة يظهر سلطان أول اسمه ألف و آخرها حاء، فهو أبو الفتح يحكم حولين كاملين و خمسة أشهر و يكون أيام دولته قحط و آفة و طاعون...»
 انجام: «اسمه سام بملك من خراسان إلى إقليم الصين و يظهر المهدي عليه السلام، في أيام

دولته و یکون علم المهدی فی یده و هو حامل رایته و یکون ذلک بعد مضی تسعمئة تسعة و أربعین عام و جمیع ما قلته بعد الأمد الذی یظهر سره؛ قد تمّ خبره و الله أعلم. گزارش متن: بیان مختصری از علائم ظهور امام مهدی علیه السلام و علائم آخر الزمان است. و نیز برخی علائم و ملاحم از دیدگاه نگارنده آن است که معتقد شده که برای مثال در زمان حکومت سام در سال ۹۴۹ ه. حضرت مهدی علیه السلام ظهور خواهد نمود؛ همچنان که در آغاز نسخه نیز مشهود است، تلخیص کلام «سید نسیمی» است که گویا وصیت وی به فرزندش بوده است؛ چرا که عنوان «أوصیک أئی بنی» در فقرات آن آمده است.

ناگفته نماند نسیمی بنا بر نوشته فارسانه ناصری (ج ۲، ص ۱۵۱) از سادات عالی درجه شیراز و از محققین زمان خود بوده، گفته‌اند در سال ۸۴۰ ه. و اندی [در لغت نامه دهخدا سال ۸۳۷ ه.] همانند حسین حلاج به دار آویخته شد. از وی اشعاری به ترکی و فارسی باقی مانده است، اشعار ذیل از اوست:

کی تواند شدن از سرّ أنا الحق واقف هر که او را غم آن است که بر دار کنند
دردمندان ز تو هر لحظه دلی می طلبند تا به درد غم عشق تو گرفتار کنند
حق بین نظری باید تا روی تو را بیند چشمی که بود خودبین کی نور خدا بیند

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۹ ه. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۲۶۰ الف - ۲۶۰ ب) □ تعداد کل سطور: ۱۷+۱۴ □ اندازه متن: ۱۳/۵×۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۱۳/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن مجدول (فرسوده).

ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار رطوبت دیدگی روی مطالب این نسخه نفیس دیده می‌شود، ولی خوشبختانه متن آسیبی ندیده است و خواناست. قلم خوردگی‌هایی اندک روی برخی عبارات متن دیده می‌شود که ممکن است ناظر بر این مطلب بوده باشد که این نسخه، خط ملخص مؤلف است؛ و الله العالم. در انجام نسخه یک دعای ختم قرآن کریم با آغاز: «اللهم إناک أعنتنی علی ختم کتابک الذی أنزلته و جعلته ...» آمده است.

رک: فارسانه ناصری: ج ۲، ص ۱۵۱؛ عثمانی مؤنثری: ج ۲، صص ۴۳۲ - ۴۳۳؛ لغت نامه دهخدا (ماده نسیمی)؛ قاموس الأعلام: ج ۶، ص ۴۵۷۶.

«ذیل نسخه شماره ۶۷»

۶۳. العلة الأولى والمعلول (رسالة في ...) = حركة الكل (رسالة في ...) = الرسالة الإسكندرية

في حركة الكل (فلسفه - عربی)

مؤلف: اسکندر افرودیسی (درگذشته بعد از حدود سال ۲۱۷ م).

مترجم: ابو زکریا یحیی بن عدی منطقی^۱ (درگذشته: سال ۳۶۴ هـ).

آغاز: «بسملة، رسالة الإسكندر الأفروديسي في العلة الأولى والمعلول و حركاته و اختلافها ...، قال: إنا نريد أن نبين أولاً هل للأشياء علة، فنقول: ...».

انجام: «ما لم يكن محدثاً، فمحال أن يلزمه الفساد و لذلك قلنا إن العالم لا يفسد و بالله الحول و القوة؛ تمت الرسالة الإسكندرية في حركة الكل و لله المنة».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی، برگرفته از کتاب اتولوجیا است که در آن به مسأله علت اولی و نیاز ممکنات به آن پرداخته است. در فهرست کتابخانه ملی ایران که نسخه‌ای از این اثر معرفی شده است، مترجم را یحیی بن عدی احتمال داده است که با توجه به عبارات ابن الندیم در الفهرست بعید نیست و البته باید در این نسبت تحقیق بیشتری شود.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۲۸۱ ب - ۲۸۲ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۲۰ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ج ۸، صص ۳۵۴ - ۳۵۹؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی: ج ۴، ص ۱۶۳؛ الفهرست للندیم (تحقیق تجدد): صص ۳۱۳ و ۳۲۲؛ فهرست کتابخانه ملی ایران: ج ۹، ص ۳۸۶؛ معجم المؤلفین: ج ۱۳، صص ۲۱۱ - ۲۱۲.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۶۴. علم حروف = رساله در حروف = جفر (علوم غریبه - فارسی)
مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «افتاده ... بسط مدخل است و در ترکیب مداخل مرکبات است و مداخل حروف چهار وجه است: سداسی و خماسی و رباعی و ثلاثی؛ زیرا که حروف را مداخل کبیر باشد ...»
انجام: «بدین طریق که حروف داخله را انداختیم ... مدخله کبیر، مدخله وسیط، مدخله صغیرت مانی ه س ت خ ف ح ط غ ع ظ ف ا ۱۹۸۱ س ۵ ۲۴».

گزارش متن: رساله مختصری در علم حروف بر اساس قوانین جفر و کیفیت ترکیب آنهاست، نگارنده ناشناس این اثر، در آغاز مداخل حروف را به چهار وجه: سداسی، خماسی، رباعی و ثلاثی تقسیم می‌نماید و سپس آنها را به مداخل: کبیر، وسیط و صغیر به تفصیل طی یک مقدمه و چهار فصل توضیح می‌دهد.

یادآور می‌شویم نسخه دیگری (کامل) از این اثر به شماره ۷۲۹۷/۱۱ در جلد ۱۹، ص ۸۷ فهرست نسخ خطی همین کتابخانه بزرگ معرفی شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: اوایل سده ۱۴ ه. □ عنوانها و نشانیها: مشکی و قهوه‌ای □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی □ تعداد برگ: ۴ (۳ الف - ۶ الف) □ تعداد کل سطور: ۱۵ □ اندازه متن: ۷/۵ × ۱۴ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: مشتمعی (گالینگور) مشکی با عطف تیماج مشکی.

«ذیل نسخه شماره ۵۶»

۶۵. عیون الحساب (حساب و جبر - عربی)

از: مولی محمد باقر بن زین العابدین یزدی (درگذشته: سده ۱۱ ه.)

آغاز: «افتاده ... قاعدة: قد یسهل الضرب بتصنیف أحد المضروبین ... (۱۳۴ ب) المطلب السابع: القسمة و هو تحصیل عدد یكون نسبة إلى الواحد، كنسبة المقسوم إلى المقسوم علیه ...»

انجام: «(۱۰۶ ب) [الباب الثانی] فی حساب الكسور و فیہ مقدمة و ثلاثة عشر

۱. آغاز اصل کتاب بر اساس نسخه شماره ۷۲۹۷/۱۱ موجود در همین کتابخانه بزرگ عبارت است از: «بسمله، بدان که این رساله‌ای است در دانستن علم حروف مشتمل بر مقدمه و چهار فصل ... اما مفردات حروف را همچنین در بسط مداخل است ...».

مطلباً ... (۱۶۰ ب) المطلب التاسع في استخراج الضلع الأول (۱۶۱ ب) [المطلب العاشر] في بيان القاعدة الموعودة ... للمخرج في الربع رددناهما إلى رُبْعَيْهِمَا حصل ... مثال آخر أردنا ... افتاده.

گزارش متن: کتابی است بسیار نفیس و مشهور در علم حساب که بر پایه گفته مرحوم آغا بزرگ تهرانی در الذریعة کتابی به مانند آن در این موضوع تألیف نشده است. این اثر در یک مقدمه و هفت باب (در الذریعة پنج باب) با عناوین ذیل نگارش یافته است؛ با این توضیح که نسخه حاضر مشتمل بر بخشی از باب نخست و باب دوم کتاب است و باقی آن متأسفانه افتاده است:

المقدمة: في تعريف الحساب؛ [الباب الأول: في حساب الصحاح (۱۳ مطلب)؛] [الباب الثاني]: في حساب الكسور (یک مقدمه و ۱۳ مطلب)؛ [الباب الثالث: في حساب أهل التنجيم (۲ مقدمه و ۶ مطلب)؛] [الباب الرابع: في معرفة المساحات (یک مقدمه و ۶ مطلب)؛] [الباب الخامس: في استخراج المجهولات بقاعدة الأربعة المتناسبة]؛ [الباب السادس: في استخراج المجهولات بضابطة الخطائين]؛ [الباب السابع: في الجبر و المقابلة (یک مقدمه و ۶ مطلب).

گفتنی است که مؤلف بعد از باب هفتم با ذکر «فصل - فصل» به بیان مثالهایی از حساب و جبر به تفصیل پرداخته است که بسیار قابل توجه است. افزون بر نسخ دیگر، نسخه کامل و نفیسی از این اثر به شماره ۳۷۴۴ نیز در همین کتابخانه بزرگ موجود است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: [گویا به خط صدر الاسلام بن ابوالمولی (به قرینه برگ ۷۱ ب) □ تاریخ کتابت: [سال ۹۸۲ ه. □ محل کتابت: [دار السلطنة شیراز □ عنوانها و نشانیها: قرمز (برخی عناوین نانوشته) □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۳۲ (۱۳۰ الف - ۱۶۱ ب) □ تعداد سطر: ۲۰ □ اندازه متن: ۱۲×۵/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۱۳/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگی های نسخه: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه نویسی نسبتاً زیادی با نشانی های «میرزا حکیم»، «حواشی الأستاذ سلمه الله»، «لأستاذنا عبدالرحیم سلمه الله تعالی»، «لراقمه عفی عنه» دارد که در سال ۱۱۱۵ ه. نگاشته شده است؛ «لأستاذنا ح ک زید فضله»، «منه رحمه الله تعالی» که از مؤلف نقل گردیده است. در

حاشیه برگ «۱۴۱ الف» از یکی از اساتید، راقم با عنوان «قال الأستاذ حکیم بن علاء الدین الحسنی سلمه الله»، یاد نموده است. در حاشیه برگ «۱۳۱ ب» از شرح عیون الحساب تألیف فرزند مؤلف یاد شده با این عبارت: «تسميته بالضرب الحسنی کان وجهه، أن مولانا محمد حسین بن المصنّف - رحمهما الله تعالی - استنبط هذا الوجه و کذا فی تربع الحسنی و کأنی رأیت من خطّ المصنّف، هذا الوجه فی حاشیه نسخه قدیمة لم تکن حاضراً عندی الآن». آثار رطوبت دیدگی نسبتاً زیادی روی برگها مشاهده می‌شود، لیکن متن خواناست و آسیب چندانی ندیده است. جداولی مربوط به محاسبات عددی و حسابی در بیشتر برگها دیده می‌شود، برخی برگها وصالی غیر فنی و اصولی شده‌اند، بر فراز برگها گاه اشعاری به فارسی دیده می‌شود.

رک: الذریعه: ج ۱۵، صص ۳۷۸ - ۳۷۹؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن ۱۱ هـ): صص ۷۵ - ۷۶؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی: ج ۱۸، ص ۹۲.
«ذیل نسخه شماره ۶۳»

۶۶. الغرض و الغایة = الفرق بین الغرض و الغایة = الأثر و الغایة (رسالة فی ...)

(فلسفه - عربی)

از: سید علی بن محمد جرجانی، مشهور به «میر سید شریف» (درگذشته: سال ۸۱۶ هـ).

آغاز: «بسملة، إذا ترتب علی فعل اقتر الغمر، فذلک الأثر من حیث أنه نتیجة لذلک الفعل و ثمرته یسمی فائدة له و من حیث أنه علی طرف الفعل و نهایته، یسمی غایة له، ففائدة الفعل ...».

انجام: «فقد غفل عما یشهد الأنظار الصحیحة و الأفكار الدقیقة أو أراد إظهار ما یناسب إفهام العامة جریاً علی مقتضی: کلموا الناس علی قدر عقولهم؛ و الحمد لله رب العالمین».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی در غایت و غرض فعل و فرق میان آن دوست. این اثر در برخی مصادر با عنوان رساله فی الأثر و الغایة و نیز الفرق بین الغرض و الغایة و الفائدة معرفی شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی

ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف) [تاریخ کتابت: سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۱۲۳ الف) □ تعداد کل سطور: ۲۲ □ اندازه متن: ۱۶/۵ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: الذریعه: ج ۱۶، ص ۴۴؛ ریحانة الادب: ج ۳، صص ۲۱۳ - ۲۱۷؛ فهرست کتابخانه سهسالار: ج ۵، ص ۳۵۲.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۶۷. فاتحة = النحو (رسالة في ...)
مؤلف: ناشناخته.
(نحو - عربی)

آغاز: «بسملة، الكلمة لفظ موضوع مفرد، وهى اسم أو فعل أو حرف؛ و الاسم ما يصلح معناه لكونه مخبر عنه و به، و الفعل ما يصلح معناه لكونه مخبر ... و من العوامل حروف الجرّ و هى الباء و من و إلى و فى و اللام و رُبّ و على و عن و الكاف و منذ و مذ و حتى و واو القسم ... و منها الحرف المشابهة بالفعل ...».

انجام: «و البديل هو ما يكون مقصوداً دون متبوعه، نحو قام زيد أخوك. و عطف البيان هو ما توضيح متبوعه و لا يكون نعتاً، نحو رأيت أبا الحسن عليّاً، تمت الرسالة.»
گزارش متن: رساله‌ای مختصر در علم نحو است که شباهت‌هایی به کتاب الکافیة ابن حاجب دارد، لیکن جز آن است. نسخه دیگری از این اثر با اندکی اختلاف در آغاز، به شماره ۱۴۳۱۵/۶ در همین کتابخانه بزرگ موجود است. در منابع و فهرس موجود نشانی از مؤلف آن و نام اصلی این اثر یافت نگردید، جز نسخه‌ای که در کتابخانه عمومی مدرسه آیت الله العظمی گلپایگانی ☞ در قم به شماره ۱۳۸۰/۲ وجود دارد که آغاز آن با این نسخه مشابهت‌هایی دارد و البته باید بیشتر تحقیق شود.

یادآور می‌شویم که نسخه مذکور با نام فاتحه معرفی شده است که ممکن است نام اختصاصی همین رساله بوده باشد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سال ۱۰۷۷ هـ. □ محل کتابت: مشهد

□ عنوانها و نشانها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۴ (۱۵۹ ب - ۱۶۲ الف) □ تعداد سطر: ۱۵ □ اندازه متن: ۶×۱۳ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۱×۱۸/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن مجدول با ترنج و سرترنج ضربی، زمینه گل و بوته □ رقم کاتب: «تمت الرسالة فی المشهد الشریف سنة ۱۰۷۷ هـ».

ویژگی‌های نسخه: این اثر در حاشیه تصحیح شده است.

«ذیل نسخه شماره ۹۳»

۶۸. الفرق بین القضاء والقدر والمشيئة والإرادة (رسالة فی ...) = اجوبة الشيخ الرئيس إلى ابی سعید ابی الخیر (فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ).
آغاز: «وکتب أيضاً - قدس الله روحه - کیف أُمیّز بین القضاء والقدر والمشيئة والإرادة ... فأجاب - أعلى الله درجته - وقال: المشيئة والإرادة الإلهية اختیار إنفاد القدرة بالوجود علی مقتضى الرحمة ...».

انجام: «والتقدير هو تهيئة الأسباب للإقدار والشرّ فی القدر لا فی القضاء، لأنه ليس بغاية؛ بل هو تبع ضروری والله تعالى أعلم بالصواب».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی در وجه تمایز قضا و قدر و نیز فرق بین مشیّت و اراده الهی است که ابن سینا در جواب سؤال ابوسعید ابوالخیر صوفی نیشابوری (متوفای سال ۴۴۰ هـ) نگاشته است.

ناگفته نماند که مرحوم دکتر یحیی مهدوی در پژوهش ارزشمند خویش مصتقات ابن سینا اشاره‌ای به این رساله ننموده است. باید افزود نسخه‌ای از این اثر در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۱۹۶۱/۳ نگهداری می‌گردد که اتفاقاً در همانجا استاد عبدالحسین حائری هم اشاره کرده است که: «این پاسخ و پرسش بسیار مختصر [و] در جایی دیده نشد». و البته باید افزود که دو نسخه از این اثر در همین کتابخانه بزرگ، ذیل همین مجموعه فلسفی گراندقدر (شماره ۲۸۶) موجود است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ]. □ عنوانها و نشانها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۳۷ الف) □ تعداد کل سطور:

۶ □ اندازه متن: ۴/۵ × ۱۲ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر. ویژگی های نسخه: آثار ناچیزی از رطوبت دیدگی بر فراز برگ رساله مشاهده می گردد.

رک: فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی: ج ۹، بخش ۲، ص ۶۷۱.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۶۹. الفرق بين القضاء والقدر والمشیئة والإرادة (رسالة فی ...) = اجوبة الشيخ الرئيس إلى ابی سعید ابی الخیر (۲)

(فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ). آغاز: «وکتب أيضاً - قدس الله سره - کیف أمیز بین القضاء والقدر والمشیئة والإرادة ... فأجاب - أعلى الله درجته - وقال: المشیئة والإرادة الإلهیة اختیار إنفاد القدرة بالوجود علی مقتضى الرحمة والقضاء الإلهی ...».

انجام: «و السّر فی القدر لا فی القضاء، لأنه ليس بغایة؛ بل هو مع ضروری و الله تعالی اعلم بالصواب».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۳۳۰ ب) □ تعداد کل سطور: ۹ □ اندازه متن: ۶/۵ × ۱۱ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۷۰. [فضائل بیت الله الحرام] = کلام فی البیت الحرام = [فضائل مكة المكرمة]

(فضائل مکه - عربی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «باب الکلام فی البیت الحرام یقع فی سبعة مقاصد، الأول: أنه أول بیت وضع للناس ...، أما الأول: فیدلّ قوله تعالی: ﴿إِنْ أُولَ بَیْتٍ ...﴾ قال الباقر علیه السلام: لَمَّا أَرَادَ اللهُ أَنْ یَخْلُقَ الْأَرْضَ أَمَرَ الرِّیَاحَ ...».

انجام: «فَإِذَا أَنْصَرَفَ الْحَاجُّ عَادُوا وَاجْمَعُ سَمَّیْتَ لِاجْتِمَاعِ النَّایءِ فِیهِ لَیْلَةُ النَّحْرِ وَلِأَنَّهُ یَجْمَعُ فِیهِ بَیْنَ الْعَشَائِینَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ؛ تَمَّتْ».

گزارش متن: رساله‌ای مختصر در بیان فضایل مکه مکرمه و کعبه مشرفه است که در هفت مقصد به شرح ذیل نگارش یافته است:

الأول: أنه أول بیت وضع للناس، الثانی: أنه وسط الدنیا؛ الثالث: سبب نبائه؛ الرابع: تدلّ فی بقائه؛ الخامس: فی أسمائه؛ السادس: فی آیاته؛ السابع: فی دفع کید أعدائه عنه. این احتمال وجود دارد که این اثر بخشی از یک کتاب بزرگی نیز بوده باشد که از این جهت باید بیشتر تحقیق شود، به هر تقدیر در منابع کتاب‌شناختی و فهرس موجود و قابل دسترس، نشانی از نام اصلی احتمالی یا مؤلف آن یافت نگردید.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سال ۱۰۷۸ هـ □ محل کتابت: [مشهد] □ عنوانها و نشانیها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۱۱ (۱۴۴ ب - ۱۵۴ الف) □ تعداد سطر: ۱۵ □ اندازه متن: ۱۳×۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸/۵×۱۱ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول با ترنج و سرترنج ضربی زمینه گل و بوته □ رقم کاتب: «تمت فی یوم التاسع عشر من رمضان المبارک سنة ۱۰۷۸ هـ».

ویژگی‌های نسخه: این اثر در حاشیه تصحیح گردیده است، اندکی حاشیه‌نویسی به نقل از الصحاح دارد. بین برگهای (۱۵۴ ب - ۱۵۸ ب) فوایدی از جمله باب الاختیارات به روایت رضی الدین علی بن موسی بن طاووس حلی که ناتمام مانده، و مختصری در درایه و علم الحدیث که در آن روایات و اخبار متواتر، آحاد، صحیح، مشهور، حسن، مرسل، موثق و ... را توضیح داده است. و نیز مختصری در اصطلاحات فقها به مانند: اشبه، اظهر، متردد، احوط و ... و همچنین مختصری نیز در اصطلاحات مشایخ که در کتابهای شرایع الاسلام، مختصر نافع محقق حلی به مانند: الشیخ، الثلاثة، الأربعة، الخمسة، القاضی، التقی، الشهید، العلامة و ... آمده است.

«ذیل نسخه شماره ۹۳»

۷۱. قصیده در مدح امیرالمؤمنین علیه السلام (مدایح منظوم - فارسی)

شاعر: مجدالادباء محمد اسماعیل بن محمدباقر مستوفی خراسانی، متخلص به مجد (درگذشته: سال ۱۳۲۱ ه.ق.)

آغاز:

«ای فرّ خجسته کاخ زر اندوده نجف

آن را که سر به خاک تو ساید زهی شرف

خاک نجف به منزلت آب کوثر است

آن را که شست و شوی همی خواهد از جنف»

انجام:

«ختم سخن چنین به دعا می‌کند که باد

از خاکبوس پیشگهت مجد را شرف

گر یک نظر ز روی کرم سوی او کنی

اقبال روی سوی وی آرد ز هر طرف»

گزارش متن: قصیده‌ای است با ردیف فاء در ۴۱ بیت که در مدح حضرت امیرالمؤمنین

علی علیه السلام، سروده شده است. این قصیده در ذیل کرامة المنهاج، ترجمه فارسی منهاج الكرامة تألیف مرحوم علامه حلی (درگذشته به سال ۷۲۶ ه.ق.) از خود مترجم (مجد) آمده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ تاریخ کتابت: [سال ۱۳۱۹ ه.ق.] □ عنوانها و

نشانیها: ندارد □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲ (۷۷ ب - ۷۸ ب)

□ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۲۱ × ۱۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۷/۵ × ۱۷/۵ سانتیمتر

□ نوع جلد: تیماج قرمز مایل به زرشکی، مجدول زرین با ترنج، زمینه گل و بوته.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه نفیس به دستور وزیر نظر مؤلف و شاعر (مجد) کتابت

شده و به تأیید شاعر رسیده است، چنانکه در یادداشتی پیش از شروع کرامة المنهاج در

تاریخ اودئیل ۱۳۱۹ ه.ق. آورده که کاتب این اثر را از سواد به بیاض تبدیل نموده است و

مورد تأیید می‌باشد و از این حیث بسیار حائز اهمیت است. گفتنی است که برگها

مجدول به طلا، لاجورد و مشکی و نیز دارای کمند طلایی است.

«ذیل نسخه شماره ۲۷۹»

۷۲. قصیده در مدح سعادت‌نامه

(ادب منظوم - فارسی)

شاعر: سید ابوالقاسم موسوی حسینی، متخلص به «مسکین» (در گذشته: بعد از سال

۱۳۰۷ هـ).

آغاز:

«حبذا زین نامه مشکین شمیم
هست بر گنج سعادت چون طلسم
کز سعادت گشته عنوانش رقم
زین سبب گشتش سعادت نامه اسم»

انجام:

«از دم مردان امیدم کان جناب
گر چه خطش لیکن از کرم
زین سعادت نامه گردد کامیاب
سازد دارد قبول محترم»

گزارش متن: قصیده‌ای است در ۵۸ بیت در بحر مثنوی که در مدح سعادت نامه، تألیف سلطان محمد بن حیدر محمد گنابادی، ملقب به سلطان علی (در گذشته به سال ۱۳۲۷ هـ) سروده شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: شکسته نستعلیق □ نام کاتب (شاعر): به خط مؤلف □ تاریخ کتابت: (سرایش): ۱۳۰۶ هـ. □ عنوانها و نشانیها: ندارد □ نوع کاغذ: فرنگی سفید کلاسیک روسی با مهر تجارتنی □ تعداد برگ: ۳ (۱۰۲ ب - ۱۰۴ الف) □ تعداد سطر: ۱۵ □ اندازه متن: ۷/۵ × ۱۴/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۱/۵ × ۱۸/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف تیماج مشکی □ رقم کاتب: «تمت الرسالة بالخیر و [ال]سعادة فی یوم العشر من شهر ربیع المولود [سنة] ۱۳۰۶ هـ». ویژگی‌های نسخه: در انجام نسخه، سه بیت شعر فارسی از شاعری ناشناخته آمده است.

«ذیل نسخه شماره ۵۸»

۷۳. قصیده الرأیة فی مدح أهل البيت

(مدایح منظوم - عربی)

شاعر: ناشناخته.

آغاز: افتاده ...

و یملأ أرض الله عدلاً ورحمةً
ولم یبق فوق الأرض إلّا موحداً
و ینهب فی آیامه البنؤس و الفقر
موال لآل المصطفی دابة الشکر»

انجام:

«و ترقع فی روض الجنان ممتعاً بحور و ولدان و قد ضمک القصر
و من سندس أثوب و جسمک و لعلی و ألوانها بیض و أغشیه خضر
تمت بحمد الله و عونہ».

گزارش متن: قصیده رائیه در مدح اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، است که یازده بیت پایانی آن در نسخه حاضر آمده و باقی آن ساقط گردیده است. علی رغم تفحص فراوان در منابع و مصادر قابل دسترس، به نام ناظم این قصیده زیبا دسترسی نیافتیم.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۹ هـ. □ عنوانها و نشانیها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۲۰۸ الف) □ تعداد کل سطور: ۱۱ □ اندازه متن: ۸×۱۱ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۱۳/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول (فرسوده).

ویژگی‌های نسخه: آثار رطوبت دیدگی روی ابیات قصیده مشاهده می‌شود، ولی متن آن آسیبی ندیده و خواناست. پیش از ابیات، بین ابیات و پایان ابیات، علائم شنگرف جالبی نهاده شده است.

«ذیل نسخه شماره ۶۷»

۷۲. القصیده الرائیة فی مدح عبد الباقي میرزا (مدایح منظوم - عربی)

شاعر: شیخ حسین بحرانی (درگذشته: سده ۱۳ هـ.).

آغاز: «هذه [القصيدة] للشيخ حسين البحراني، قاله في مدح الأمير الكبير الشاهزاده عبدالباقي ميرزا ابن مؤيد الدولة فرمانفرما فارس، حين ورد غسلويه:

قدمت بالسعد و الإقبال و الظفر و نلت ما تتمنى مدة العمر
و رایة النصر بالإجلال قد خفقت عليك أعلامها تجرى على قدر»

انجام:

«و أسلم و دم فی سرور لانفاد له و انصر بسيفك دين الله و اعتمر
ثم السلام عليكم ما سرى قمر ليلاً و ناد به الديجور في السحر»

گزارش متن: قصیده‌ای است رائیه در ۲۵ بیت که در مدح شاهزاده عبدالباقي

میرزا^۱ متخلص به جلال (زنده به سال ۱۲۷۱ هـ.) ابن مؤید الدوله طهماسب میرزا^۲ متخلص به سرور، فرمانروای فارس که شیخ حسین بحرانی هنگام ورود او به عسلویه (نزدیک بوشهر) در مدح وی سروده است. البته دقیقاً دانسته نشد که منظور از شیخ حسین بحرانی کدام است، در اعیان الشیعة چندین شخص به این نام معرفی شده‌اند، نیز در فارسنامه ناصری (به نقل از اعیان الشیعة) از این شخص با عنوان پسر برادر شیخ یوسف بحرانی (صاحب الحدائق) یاد کرده که در سال ۱۲۹۰ هـ. در اصطهبانات وفات یافته است که به نظر می‌رسد شاعر این ابیات باید همو بوده باشد، گرچه صاحب اعیان الشیعة (ج ۶، ص ۱۴۰) وی را جز پسر برادر صاحب حدائق دانسته و معتقد است که پسر برادر وی در سال ۱۲۱۶ هـ. در واقعه درگیری‌های بین اهل بحرین و خوارج در شاخوره کشته شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۱۳ هـ. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی ضخیم با مهر تجارتنی □ تعداد برگ: ۱ (۱۳۷ ب) □ تعداد سطر: ۲۳ □ اندازه متن: ۱۱×۲۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۳×۳۳/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن با ترنج ضربی، زمینه گل و بوته.
ویژگی‌های نسخه: آثار رطوبت دیدگی روی نسخه مشهود است.

«ذیل نسخه شماره ۳۸۲»

۷۵. قضاء الله تعالی = اجوبة الشيخ الرئيس إلی ابی سعید ابی الخیر (فلسفه - عربی)
از: شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ).
آغاز: «وکتب إلیه أيضاً - قدس الله روحه العزیز، جزاک الله عنا خیراً - فهمت ماکتبه المولی أفضل المتأخرین ... و توجه بتاج العزّ و الکرامة فی سرّ القدر و ما ألیق بهذا الموضع، حقیقة قضاء الله تعالی ... هو حکم الأوّل الواحد، الذی یشمل علی کلّ شیء ...».
انجام: «و لیس شأنه شأن غیره و لا حکمه حکم من سواه، جلّ عن ذلک، لا یسأل عما یفعل و هم یسألون و صلی الله علی محمّد و آله أجمعین».

۱. برای شرح حال وی به فرهنگ سخنوران: ص ۳۷۵، تذکره طلعت: ص ۵۵؛ فارسنامه ناصری: ج ۱، صص ۸۰۱-۸۰۳ رجوع شود.

۲. برای شرح حال وی به فرهنگ سخنوران: ص ۲۶۶ رجوع شود.

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی است در موضوع قضای الهی که ابن سینا در جواب سؤال ابو سعید ابوالخیر صوفی نیشابوری (در گذشته به سال ۴۴۰ هـ.)، بعد از جواب وی در موضوع سر القدر (پیشتر ذیل رساله‌ای با عنوان سر القدر در همین نوشتار گذشت) نگاشته است. مرحوم دکتر یحیی مهدوی در این باره می‌نویسد: «در [نسخه‌های] ایاصوفیا و نور عثمانیه [در استانبول] فقط جواب ثبت شده است - بدون اینکه تصریح شده باشد که جواب به سؤالی است - آنچه در ابتدای جواب است در لسان العرب در تعریف قضا و قدر آمده است».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۳۷ الف) □ تعداد کل سطور: ۱۷ □ اندازه کل متن: ۱۲/۵ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۷/۵ × ۱۸ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: ص ۱۰.

«ذیل نسخه شماره: ۲۸۶»

۷۶. قضاء الله تعالى = اجوبة الشيخ الرئيس إلى أبي سعيد أبي الخير (۲) (فلسفه - عربی) از: شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (در گذشته: سال ۴۲۷ هـ.).
آغاز: «وکتب إليه أيضاً - قدس الله روحه العزيز، و جزاک الله عنا خيراً - فهمت ما کتبه المولى أفضل المتأخرين، سومه الله بسيماء السعادة والسلامة و توجه بتاج العز و الكرامة فی سر القدر و ما أليق بهذا الموضع ...، فکتب الشيخ الرئيس قضاء الله تعالى هو حکمه الأول الواحد، الذى يشتمل على كل شيء ...».

انجام: «و السر في القدر لافي القضاء، لأنه ليس بغاية؛ بل هو مع ضروري، والله تعالى أعلم بالصواب».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها:

مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۳۳۰ الف - ۳۳۰ ب) □ تعداد کل سطور: ۲۶ □ اندازه متن: ۲۰×۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار چربی بر فراز برگ آغاز مشاهده می‌شود. ناگفته نماند که رساله حاضر نسخه دوم از این اثر است که در ضمن این مجموعه کتابت گردیده است. «ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۷۷. القوی الجسمانية (رسالة فی ...) = النفوس = النفس علی طریق الدلیل والبرهان (رسالة فی ...) = المعاد = المعاد الأصغر = احوال النفس = نفس الفلکی = قوی النفس (رسالة فی ...) = النفس وبقائها و معادها (رسالة فی ...) (فلسفه - عربی)

از: شیخ رئیس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ).
 آغاز: «بسملة نقول: إن القوی الفعالة فی الأجسام بذاتها ینتهی بها القسمة إلى أربعة أقسام و ذلك لأنها ینقسم القسمة الأولى إلى قوّة، یفعل فعلها فی جسم بقصد و اختیار...».

انجام: «و ربما یحیی باحساس و تحریکهما فی قوته، فهذا هو حدّ النفس و الله أعلم و الحمد لو اهب العقل بلا نهاية و الصلاة الدائم علی محمد منبع الحکمة و الشریعة و آله أجمعین؛ تمّت.».

گزارش متن: رساله مختصری است در موضوع فلسفه که در آن شیخ رئیس با بیان مقدماتی در باب قوای نفسانی، به اثبات بقای نفس و معاد پرداخته است. بنا به نوشته مرحوم مهدوی، تألیف آن اثر بین سالهای ۴۰۳ - ۴۰۵ هـ. و به درخواست برخی برادران و اخوان صورت گرفته است. مرحوم مهدوی نیز می‌افزاید که: «اما قول ابن ابی اصیبعه و بعضی دیگر از جمله نسخه ایاصوفیا (شماره ۴۸۵۲) به اینکه شیخ این رساله را برای مجدالدوله دیلمی نوشته است، درست نیست؛ زیرا در مقدمه [همین] رساله، شیخ می‌نویسد که آن را برای بعض الخلص من الأخوان تصنیف کرده است و مشکل است که شیخ از ملک مجدالدوله به این عبارت یاد کرده باشد،

در صورتی که شیخ کتابی به نام المعاد برای مجدالدوله نوشته باشد، رساله موضوع بحث نمی‌تواند آن باشد.

یادآور می‌شویم که اصل این اثر در ۱۶ فصل نگاشته شده و نسبتاً مفصل است، لیکن رساله حاضر همچون نسخه مشکوة (شماره ۳۶۷)، گویا فقط مشتمل بر فصول آغازین آن اثر می‌باشد. باید افزود اصل این اثر نخستین بار به عنایت S.Landaur در سال ۱۸۷۶ م در مجله آلمانی زبان ZDMG با مقدمه آلمانی مصحح، بار دوم با تحقیق احمد فؤاد الأهوانی در سال ۱۳۷۱ هـ. در قاهره و سرانجام در سال ۱۹۵۹ م با تحقیق F.Rahman در لندن به چاپ رسیده است. گفتنی است که ترجمه فارسی این اثر در میان همین مجموعه، بین برگهای «۱۶۲ الف - ۱۶۸ الف» آمده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۳ (۶۴ ب - ۶۶ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۲۰×۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: الذریعه: ج ۱۷، ص ۲۱۸؛ فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (مشکوة): ج ۳، بخش ۱، ص ۳۱۹؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ۲۴۴ - ۲۴۷ و ۲۹۱؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۳، ص ۲۴۹.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۷۸. القیاس = اجوبة الشيخ الرئيس إلى ابی سعید ابی الخیر (منطق - عربی)

از: شیخ الرئيس ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا (درگذشته: سال ۴۲۷ هـ.).
آغاز: «بسملة، کتب المشبع سلطان العارفين خاتم المشايخ أبو سعید بن أبی الخیر إلى الشيخ الرئيس - قدس الله روحهما - أتوقع الجواب المشبع من حضرت الشيخ الرئيس ...، إذا كان الغرض في القیاس الوصول إلى العلم بالنتيجة ...، فأجاب الشيخ ... و قال قد فهمت الرقعة ...».

انجام: «قد مسه نار و كذلك في المثال الثالث و لعل هذا البيان يكفي في حل هذه الشبه و الله أعلم».

گزارش متن: رساله مختصری است در کیفیت قیاس منطقی و اینکه آن چگونه و دارای چه شرایطی باید باشد تا منتج به نتیجه گردد، این رساله در واقع جواب بخشی از سؤالهای ابوسعید ابوالخیر صوفی نیشابوری (درگذشته به سال ۴۴۰ هـ) می‌باشد که وی از ابن سینا درخواست جواب نموده است. گفتنی است که در برخی از نسخه‌ها (مانند نسخه حمیدیه استانبول، شماره ۱۴۵۲) این اثر در ضمن أجوبة الشيخ الرئيس أبي علي بن سینا إلى أبي سعيد أبي الخیر آمده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۳۳ الف - ۳۴ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول، زرین با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار رطوبت دیدگی بر فراز برگها دیده می‌شود.

رک: الذریعه: ج ۱۷، ص ۲۲۰؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: ص ۴؛ ریحانه الادب: ج ۷، صص ۱۳۱ - ۱۳۳.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

(دعا - عربی و فارسی)

۷۹. کتاب دعا

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: افتاده «... یا حیّ حین لا حیّ، یا حیّ، یا محیی الأموات، یا لا إله إلا أنت، یا من أظهر الجمیل ...» (۲۰۲ الف) روز دوشنبه ...^۱ ولیتهما و علی الله فلیتوکل المؤمنون، فإذا عزمت فتوکل علی الله ...».

۱. کلماتی افتاده است.

انجام: «بجزی الله النبى و الذین آمنوا معه نورهم یسعی بین أیدیهم ... و اغفر لنا، إنک علی کل شیء قدير و صلی الله علی محمد و آله أجمعین».

گزارش متن: مجموعه‌ای از دعاها، از جمله دعاهای ایام هفته و غیر آن است. و به نظر می‌رسد که این اثر از همان اواخر سده هفتم یا اوایل سده هشتم هجری (تاریخ کتابت) بوده باشد؛ و الله العالم.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: اواخر سده ۷ هـ. یا اوایل سده ۸ هـ.
□ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۳ (۲۰۱ الف - ۲۰۳ الف)
□ تعداد سطر: ۲۸ و ۱۹ □ اندازه متن: ۱۶/۵ × ۲۴/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۸ × ۲۰/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج (ترمیم شده)؛ برون: زرشکی، عطف تیماج قهوه‌ای روشن و مغزی حنایی با لبه برگردان، مجدول به زر؛ درون: زیتونی.

ویژگی‌های نسخه: نسخه در حاشیه تصحیح‌گرفته و لبه برگهای آسیب‌دیده نیز وضالی و ترمیم شده است. آثار رطوبت‌دیدگی روی برگهای نسخه مشاهده می‌شود، لیکن متن خواناست. این رساله در میان و لابه‌لای برگهای نسخه‌ای نفیس از ذخیره خوارزمشاهی با کتابت سال ۶۸۶ هـ. نگارش یافته است.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۷»

۸۰. کتاب دعا (۲)

(دعا - عربی و فارسی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «تعقیب نماز ظهر است، بسم الله الرحمن الرحیم، لا إله إلا الله العظیم الحلیم، لا إله إلا الله رب العرش الکریم ...».

انجام: «و أنا المملوک و هل یرحم المملوک إلا المالك ... اللهم وال من والاهم و عاد من عاداهم و انصر شیعتهم و اهلك عدوهم من الجن و الإنس آمین، یا معین».

گزارش متن: این کتاب دعا مشتمل بر تعقیبات نمازهای ظهر، عصر، مغرب، عشا و صبح، دعاهای صباح، سوره حشر، دعای مسجد کوفه و ... است. در ضمن بین سطور ترجمه فارسی ادعیه نیز دیده می‌شود.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ (ترجمه‌ها: شکسته نستعلیق) □ نام کاتب: [اسحاق بن علی اصغر بن غیاث الدین انصاری گرمرودی اشلقی (به قرینه برگ ۳۶ الف)] □ تاریخ

کتابت: سال ۱۳۰۸ هـ. □ عنوانها و نشانیها: قرمز □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی کلاسیک
روسی با مهر تجارتنی □ تعداد برگ: ۱۷ (۳۶ ب - ۵۲ الف) □ تعداد سطر: ۱۱ □ اندازه متن:
۶/۵ × ۱۳/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷ × ۱۰/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای
روشن، مجدول، ضربی.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه برگهای (۴۵ ب - ۴۶ الف) حاشیه‌نویسی به فارسی دارد
که از تفسیر ملا فتح الله کاشانی (منهج الصادقین) و تفسیر صافی از فیض کاشانی رحمتهما نقل
گردیده است. برگها مجدول به لاجورد و قرمز است، در برخی برگها اندکی از آثار چربی
قابل مشاهده است.

«ذیل نسخه شماره ۵۷»

(دعا - عربی و فارسی)

۸۱. کتاب دعا (۳)

منسوب به: ابوبکر ایوب بن تمیمه کیسان بصری سجستانی «سختیانی» (درگذشته:

سال ۱۳۱ هـ).

آغاز: «دعا المنسوب إلى الإمام أيوب السجستاني - رحمة الله عليه - هر که این دعا
بخواند در اول روز تا شبانگاه درآید. در امان خدای تعالی باشد که هیچ مکروهی از
دشمنی و خصمی و قاصدی و دردی به وی نرسد ... دعا این است: اللهم إني أسلمت
نفسی إليك و وجهت وجهی و ألجأت ظهري إليك ...».

انجام: «... و نشاید که این دعا بهر کسی آموزاند ... بسم الله الرحمن الرحيم، اللهم إني
أسئلك يا من لا تراه العيون و لا تحيط به الظنون و ... حسبنا الله و نعم الوكيل، نعم
المولى و نعم النصير و صلى الله على نبيّه محمّد و آله أجمعين».

گزارش متن: مجموعه‌ای از دعاها و احراز منسوب به ایوب سجستانی که با عناوینی
مانند: «دعا این است، کلمات این است، شرح دعا، حرزات و ...» برخی ادعیه و حرزها نیز در
قالب داستان مانند داستان مرغ رومی به زبان فارسی (با نوع نگارش کهن که روی حرف دال
نقطه و روی حرف یاء دو نقطه می‌گذاشتند) و عربی (متن دعاها) نگارش یافته است. متن آن
از نظر زبان و ادبیات فارسی بسیار حائز اهمیت است، برای نمونه و آگاهی از نوع متن اثر و
نوع نگارش آن بخشی (برگ ۲۷۹ الف) را در این وجیزه ذکر می‌کنیم: «حرز عظیم خبر است
از امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب - صلوات الله علیه - که بیغمبر ص، روزی که از من برسیذ و

گفت: یا علی، چون بیش دشمنان روی هیچ ترسی و فزعی به دل تو آید؟ کفتم: یا رسول الله، جان من فدای تو باد، نکه دار بندکان خداست، اما هیچ وقتی نباشد که ترسی از دشمن به دل من ...، کلمات این است: بسم الله الرحمن الرحيم، سیهزم الجمع و یولون الدبر ... و یا داستان مرغ رومی^۱ (برگ ۲۷۹ ب): «شرح دعا مرغ رومی، روایت کند فقیه ابوجعفر به اسنادها درست از امامان ثقه که مردی را نورانی اندر مسجد کعبه طواف می کرد و با هیچ کس سخن نمی گفت، مگر به چشم اشارت سوی آسمان می کرد؛ او را بیش فضل بن عباس آوردند، فضل گفت: یا شیخ، حال خود بگو ...، این دعا بخواندم، مرغ درآمد و دعا این است: ... بسم الله الرحمن الرحيم، اللهم انی أسئلك، یا من لا تراه العیون ...».

ناگفته نماند که متن فارسی این اثر قاعدهً باید نگارش فرد دیگری جز ایوب سجستانی (درگذشته سال ۱۳۱ هـ) و شاید هم از قرون ۵ - ۷ هـ. بوده باشد که البته از این نظر احتیاج به تحقیق و بررسی بیشتر و دقیقتری دارد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ (ادعیه: مُعرب) □ تاریخ کتابت: اواخر سده ۷ هـ. □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۳ (۲۷۸ ب - ۲۸۰ الف) □ تعداد سطر: ۲۵ □ اندازه متن: ۱۴/۵ × ۲۲/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۸ × ۵/۲۰ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج (ترمیم شده)؛ برون: زرشکی، عطف تیماج قهوه‌ای روشن و مغزی حنایی با لبه برگردان مجدول به زر؛ درون: زیتونی.

ویژگی های نسخه: قلم خوردگی هایی در متن دیده می شود که بعدها از سوی کسان دیگری صورت گرفته است. در حاشیه تصحیح شده و مصحح نیز نسبت به نسخه، خیلی متأخر باید باشد. آثار رطوبت دیدگی مختصری بر لبه برگهای نسخه مشاهده می شود، لبه برگها وصالی و مرمت گردیده است. این رساله در میان اوراق نسخه ای نفیس از کتاب طبیبی ذخیره خوارزمشاهی با کتابت سال ۶۸۶ هـ. نگارش یافته است.

رک: تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الاعلام (حوادث و وفیات ۱۲۱ - ۱۴۰ هـ.): ص ۳۷۹ - ۳۸۳؛ لغت نامه دهخدا (ماده سجستانی).

«ذیل نسخه شماره ۲۸۷»

۱. این بخش پیشتر در همین مجموعه با اندکی تفسیرات تکرار گردیده بود که مستقلاً در این نوشتار، فهرست و معرفی گردید.

۸۲. کتاب الدعاء (۴)

(دعا - عربی)

از: ناشناخته.

آغاز: «دعاء مبارک بسم الله الرحمن الرحيم، سبحان الله الملك القدوس، سبحان الله الرحمن الرحيم، سبحان الله رب العالمين ... (۲۵۸ ب)؛ دعا عقیب کل فریضة مروی عن کاظم علیه السلام، و هو هذا الدعاء: بسم الله الرحمن الرحيم، اللهم ببرک القديم ... (۲۵۹ الف) و من ادعية السر و هو ما حکاه النبی صلی الله علیه و آله، عن ربه عز و جل ليلة الإسراء، بسم الله ... یا مبدی الأسرار و مبین الکتمان ...».

انجام: «بکل تکبیر أنت له ولی، ربّ غدّ علیّ فی صلاتی هذه ...^۱ زاکية متقبّلة، إنک أنت السميع العليم».

گزارش متن: این کتاب دعا حاوی دو دعای مبارک، دعای تعقیب نمازها و ادعیه السر است که از خاتم انبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه و آله، نقل گردیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۹ هـ □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۴ (۲۵۶ ب - ۲۵۹ ب) □ تعداد سطر: ۲۰ □ اندازه متن: ۱۴/۵ × ۱۱ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۱۳/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن مجدول (فرسوده).

ویژگی‌های نسخه: اندکی از آثار رطوبت دیدگی روی برگهای این نسخه نفیس مشاهده می‌گردد.

«ذیل نسخه شماره ۶۷»

۸۳. [کلمات الفلاسفة]

(فلسفه - عربی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «قال سقراط: ليس لأحد من الأنفس أن يصير إلى عالم النور ...، كان الحكماء أخذوا العالم حيواناً واحداً ...، نقل عن الشيخ الرئيس: من أنه قال قرأت كتاب ما بعد الطبيعة لأرسطاطاليس فلم أفهم ...، قال الكندي: رأيت الحكيم أرسطوطاليس مصوراً في كتاب ...».

انجام: «فقال أرسطو: الثقة لا يتم، فسكن عصب أفلاطن. قال أرسطو: الجاهل عدو نفسه، فيكف يكون صديقاً لغيره».

گزارش متن: مجموعه‌ای از کلمات حکمت‌آمیز برخی فلاسفه، همچون: ارسطو، سقراط، شیخ الرئیس، ابو یعقوب کندی و نیز شیخ اشراق یحیی سهروردی است که افزون بر آن از شجره الالهیة و التلویحات سهروردی نیز در این رساله مطالبی نقل گردیده است.

گفتنی است که در نسخه کتابخانه ملی ملک (شماره ۴۶۹۴/۱) گویا این رساله از دید فهرست‌نگار آن دور مانده و از قلم وی افتاده است! چنانچه سطر آغازین همین رساله [کلمات الفلاسفة] آغاز رساله التعليقات ابن سینا دانسته شده است! که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (بن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ.] □ عنوانها و نشانیها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۱۲۲ الف) □ تعداد کل سطور: ۱۶ □ اندازه متن: ۱۴/۵ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۷/۵ × ۱۸ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سر ترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ملک: ج ۸، ص ۴۰۰.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

